

Петар Кочић

**ЈАЗАВАЦ ПРЕД СУДОМ
И
ПРИПОВЕТКЕ**

2016

Саджај

ЈАЗАВАЦ ПРЕД СУДОМ	5
МОЛИТВА	32
ЈАБЛАН	33
КРОЗ МЕЋАВУ	38
ГРОБ СЛАТКЕ ДУШЕ	52
МРАЧАЈСКИ ПРОТО	59
ЗУЛУМ СИМЕУНА ЂАКА	67
ИСТИНИТИ ЗУЛУМ СИМЕУНА ЂАКА	74
МЕЈДАН СИМЕУНА ЂАКА	81
ЈАЈЦЕ	94
ВУКОВ ГАЈ	96
РЕЧНИК	105
БИОГРАФИЈА	113

ЈАЗАВАЦ ПРЕД СУДОМ

*Ко искрено и страшно љуби Истину, Слободу и
Отаџбину, слободан је и неустрашив као Бог,
а презрен и гладан као пас.*

П. Кочић

Чиста, свијетла судница. По зидовима висе слике великих личности. На десној страни од врата, крај прозора, сто, на лијевој такође сто. На столовима протоколи и некакве дебеле књижурине.

Давид (мален, низак, сув као грана лаган као перце. Лијева му је нога мало краћа од десне, те се гега кад иде. Очи му се свијетле и прелијевају као у мачке из мрака. Сав сијед, преко педесет година. Мијења глас. Умије заплакати као мало дијете, залајати као пашче, а закукуријекати као пијетао. Често пута удари згодно рукама о бедра као пијетао крилима и закукуријече, те превари пијетлове, па се прије времена раскукуријечу по селу. Зато га руже помлађе жене. Претвара се и да је стидљив. Не вејрујте му. Улазећи у судницу, крсти се и држи јазавца свезана у врећи. У јазавца вири само њушка из вреће): Добар дан, главати господини!

Судац (на десној страни крај прозора, загњурио главу у књигу, па нешто мрмља).

Писарчић (на лијевој страни, погнуо се по столу, па брзо и оштро пише).

Давид: Добар дан, главати, царски господини!... Е, чекај, блентави Давиде! Што си посрљô кô прасе у сурутку? Зар не видиш да господини имају посла? Ослони се на зид, па мало причекај. (Јазавцу) А Ти, лопове једак, дошô си ће треба! Истина Бог, 'вође нема куруза, али има нешто друго, јазо. Има палиграпа, дупли', кабасти' палиграпа, јазо! Јадна ли ти

и прежалосна мајка твоја! Зар изјести читаву њиву куруза, па не засладити с палиграпом, е то би било Богу плакати!

Судац: Ко је то?!

Давид: Добар дан, главати и велевлажни царски господини! Слуга сам препокорна!... Ама, каква је ово кућа ће се ни Бог не прима?

Судац: једна!

Давид: Шути, марво једна! То је лако рећи. Ето и ја велим. Ама, то није у најмању руку у реду, да рече један, рећемо каз'ти, царски службеник.

Судац: Ти ћеш мене зар учити?

Давид: Не дђ Бог! То не би могђ ни у сну сањати. Здраво сванђ, господине?

Судац: Ти да се са мнош рукујеш и здравиш?!

Давид: Здраво смо, 'вала Богу! Како си ти, како је госпоја? Је л' она здраво?

Судац: Да теби не фали што? Јеси ли ти потпуно здрав?

Давид: И ми смо, 'вала Богу, сви здраво и мирно, а теби 'вала, који се ти распитујеш за ме, и за ме и за моју вамилију. (Окреће се писарчићу.) Јеси ли ти здраво сванђ, дијете?

Судац: Ама, шта је теби, будало?! Оклен си? Како се зовеш?

Давид: Ја се зовем, славни суде, Давид Штрбац, село Мелина, котар Бања Лука, окружље Бања Лука, а земља, мислим, главати господине, да ће бити Босна. Кућна ми је лумера 47. Тако ме славни суд пише и тако ми позовке шаље.

Судац: Добро, добро, Давиде. Видим да знаш ред. А шта ти је то у тој... Но, како се то зове?

Давид: Врећа! Врећа се ово зове, а ово у врећи, ово се јазавац зове.

Судац: Јазавац! Шта ћеш с јазавцем овдје?

Давид: Тужим га славном суду, јер ми је изио читаву њиву кукуруза. Тужим га и тужићу га што се даље и теже море!

Судац: О-хо, људи, људи! Што још човјек неће доживјети у овој будаластој Босни! Јазавца тужити!

Е, ово је права будала, будала над будалама. Ама, откуда ти је дошло у главу да јазавца тужиш?

Давид: Откуд ми је, велиш, дошло у главу да јазавца тужим? Није ниоткуд, већ знам данашњи ред и закон. Зар ти, болан, мислиш да ја не знам да овај ваш цар има за свашто закон? Зна то Давид, зна. Немој мислити да не зна! У свашто се он по мало разбира и увијек зна шта је по закону, а шта јопе' није.

Судац: Добро је то и лијепо све, Давиде, али јазавца тужити! То... то...

Давид: Ти мислиш, главати господине, ће сам ја рођен за турског суда да не знам данашњег реда. Знам ја данашњи ред, знам. Истина Бог, много сам се и промучио, док сам то све у глави уредио и, рећемо каз'ти, средио... Шједемо 'вако, ја и она моја бабетина, увече крај огњишта, па почнемо, штоно ви велите, штудијерати: ово је, жено, по закону, ово јопе' није; ово би могло бити по 'вом палиграпу, ово јопе' не би. И тако до неко доба ноћи штудијерамо.

Судац: Баш тако штудијерате?

Давид: Да, дуго и много штудијерамо.

Судац: Па зна ли ти баба што?

Давид: Моја је, велевлажни господине, па се бојим да ћеш помислити да је 'валим, а не 'валим је, већ ти по правди кажем: да се печем турски земан поврати, она би могла са својом памети насред Бање Луке кадија бити. Ја велим: кадија. Какав кадија! На моју душу, да зна само још писати, могла би ти мирне душе рећи: „Устани са те царске столице да ја народу правду дијелим!“ Тако је то паметна и учевна жена!

Судац: Баш тако учевна?

Давид: О, не питај, господине, то је чудо једно! Да ти се, којом срећом, јутрос било оклен прикрасти, па да чујеш

њезине памети и науке: „Ти идеш, вели, Давиде?“ „Па видиш, жено да сам пошô.“ „Како ти идеш суду?“ „Па идем кô и остали свијет, на двије ноге. „Добро, каже, ама јеси ли ти средио у глави како ћеш тог јолпаза тужити?“ „Јесам. Тужићу га што се даље и теже море.“ „У који мислиш суд?“ „Па ја млим, жено, у окружни, јер је штета велика.“ „Ето, Бог те не убио!“ — врисну она, кô да је нешто уједе за срце. „Увијек се 'валиш: ја ово, ја оно; паметан сам, учеван сам, знам закон! Јадна ти твоја наука и знање!“ „Чекај, жено, научи ме, слушаћу те. У који ти мислиш суд да би требало или?“ „Најприје 'ајде доље у 'нај наш, мали сељачки суд, будало једна будаласта! Како би тражио суда преко суда? Знаш ли ти, болан, да би се замјерио царској господи? Најприје, велим ти, 'ајде у наш мали, сељачки суд, па ако га туј не осуде, онда, истом онда 'ајде на округли суд. Ако и туј ништа не буде, одма' се врати, па ћемо видити шта ћемо радити. Видим ја, вели да ће То доћи и до самог цара.“ — „Ама, жено, оклен ти толика памет, крст ти твој љубим?!“ — чудим се ја, главати господине. „Па како ћеш одати чест царској господи?“ — пита ме и испитује кô поп на исповиједи. „Па казаћу: Помози Бог, царски суци, на Бањој Луци!“ „Ето, ето, ето! О, јадна ти сам ја и чемерна с тобом! О, јадна ти сам ја и чемерна с тобом по сто пута!“ — стаде вриштати кô бијесна и чупати косе. „Слушај, Бог те убио, како ћеш одати царској господи чест. Кад ућеш у наш мали, сељачки суд, викни: Добар дан, главати господини! А кад ућеш у велики, округли суд, дубоко се поклони...“ „Нијесам ја, жено, млада, па да се поклањам. Шта је теби? Да ти нећеш прећерати с том твојом науком!“ — велим јој ја. „Шути, сунце те небеско спржило, кад ништа не знаш! Слушај: кад ућеш у округли суд, дубоко се поклони и одма', с врата, 'нако из дубљине подвикни: Добар дан, велевлажни господини! А не би, вели, згорег било кад би у малом суду и једно И Друго рекô: „Добар дан, главати и велевлажни господини!“ и додô: „Слуга сам препокорна!“

Таки је данас ред, и тако се царским службеницима одаје чест.“ „Ама, жено, оклен ти толика памет и наука, постове ти твоје љубим!“ — запањιο се ја од чуда.

Судац: Бога ми, Давиде, баш ти је учевна жена. А гдје научи она толику науку?

Давид: Ђаво би је знао, главати господине! Дружи се много с кнежевом женом, и иду тамо жандарској касарни, па ја не знам... Море бити да је научила и од царски' оружника и од књегиње, а кнегиња је баш зорли, кабасто учевна жена. Кршна, наочита, млада кô кап, па је царски оружници од драгости на рукама носе, а све због њезине памети и науке! А моја стара шјела насред касарне, извалила се на царске душеке, па пије, пуши и прима науку. Боже мој, Боже чудне љепоте у вашег цара! Боже мој, Боже ала ви усређисте нашу земљу! Свијет се лијепο умртвио од некаква добра и милине, па дише. Свак весо, задовољан, сваκ пјева, само се пјесма ниће не чује. Једини сам ја (плаче) незадовољан, јадан и чемеран.

Судац: Шта ти је, Давиде? Што плачеш? Шта је теби криво И неправο у овој земљи?

Давид: Није ми ништа криво на славни суд, већ на 'вог проклетог лопова, шјеме му се умело! (Туче јазавца по њушци.) Да Бог да ти, душманине и злотворе мој, вјешала омастио, кô што ћеш и' и омастити, ако у 'вој земљи буде још и мало правде и закона!

Судац: Што га толико тучеш и кунеш? Шта ти је учинио?

Давид: Зар ти нијесам малоприје казô?... Изволи, господине, да га повргнем на земљу? Тежак је кô млински камен, сапрела га моја крвава мука и сиротиња! Изволи господине?

Судац: Изволим, изволим, Давиде. Спусти га.

Давид: Како би било, главати господине, да га извадим из вреће, па да га привежем за 'ву једну ногу од астала, да

видите мог злотвора и душманина, кости му у Зеници сагњиле! Изволи, велевлажни господине?

Судац: Изволим де, привежи га.

Давид (вади јазавца из вреће): Чувајте се, господини моји, јер, ако ми се измакне, зло ће бити. За рђаво, да простите, мјесто јазавца лети. Чекај, лопове један, што се толико отимаш и копрцаш! Још сам ја снажан, иако сам се родио некако кад се први пут почела трећина од народа купити; још ја имам снаге и кувета, иако се већ двадесет година немам чим ни на Ускрс омрсити. 'Вала царевини, нашој премилостивој Земљаној Влади и славном суду, што сам и ово мало снаге очувô! Вала им ће чули и не чули!... Види га, господине, види како њуши: шуште ли оклен курузи. О, небо те (удара га по њушци) убило! (Врисне) Чувајте се, господини моји, измаче ми се! О, јадан ти сам, шта учини!' (Јазавец се заоштрљио, накостијешио, па трчи кроз судницу. Сад полети једном прозору, сад другом, сад се затрчи под један сто, сад под други; сад опет полети вратима, сад опет међу ноге.)... Ето га управ међу краке! Чувај се, господине! Јој, јадан ти сам, ако ти што буде, никад Ти госпоји ни ја ни ти нећемо смјети изићи пред очи! (Једва га ухватише и свезаше.)

Писарчић (сав блијед): Што си га пустио, магарче?

Давид: Ко ме ти то велиш, магарче?

Судац: Што си га дријешио, будало?

Давид (смије се): Ама, чекајте, људи, да се мало приберем! Ја сам тебе питô: „Изволи, господине?“ Ти кажеш: „Изволим, изволим, Давиде.“ Е, ко је сад крив? Ја бели нијесам, јер слушам што старији изволи и нареди.

Судац: Ти си, Давиде, и будала, и ниси будала.

Давид: 'Вала ти на таквој ријечи кô старијем и учевнијем!

Судац: Што си водио овог лопова пред суд? Што га ниси одма' на њиви убио?

Давид: Како сам будаласт, море бити да би и то учинио да не знам данашњег реда и закона. Ама, што би ти, главати господине, дуљио, отезô и натезô: знам закон, па нећу преко закона. Нећу преко закона, па уби ме!... Неке године, док још нисам био свјештио вашег закона, убио сам у тој истој њивици једног јазавца. Биће ваљда брат овог лопова. У'вати ме царски шумар и оглоби с пет воринти. Кад метну паре у џеп, оштро ми запријети: „Не смијеш то више чинити, јер и јазавца данашњи закон брани.“ Е, кад га брани, нек му и суди кад штету почини!... Само имам оно нешто крезубе бабетине, и ту њивицу куруза што сам имô, па ми овај лопов сатра и са земљом сравни. Осушили се јадни курузи, па кад прођем покрај њивице, обузме ме туга и жалост. О, како тужно шуште чемерни, сломљени курузи! Рекô би чојек да уздишу за осветом и правдом... Само (плаче), само сам ту њивицу куруза имô, па...

Писарчић (заједљиво): А како ти се зове њивица? То треба славни суд да зна.

Давид (таре сузе): Чудновато се, дијете, зове њивица. Зове се: Ни Давидова, ни царска, ни спа'иска. Тако јој је име и тако је, чини ми се, и 'вође у суду записато.

Судац (смије се): У тебе, Давиде, све то некако запетљано. Како се то зове њивица: Ни Давидова, ни царска, ни спа'иска? Како то?

Давид: Е, лако, господини моји. Све ћу вам казати по реду и закону. То је њивица крчевина. Ја сам је искрчио, па велим: моја је. Око те је њиве царска шума. На крај њивице, управо кад се пође доље Маркановом Точку, стоји дирјек, убоден у земљу, с оне двије кô кантарске куке (С. Ђ.). То веле кô пише: царска шума. Боже мој, Боже, чудне лепоте у вашег цара! Боже мој, Боже, сваком ли се данас одаје чест: царска шума! За турског суда: свачија, ничија шума, а данас царска шума. Па кажем вам, око те је њивице царска шума, те грунтовник вели: „Истина, Давиде, ти си је искрчио, али то је

царска шума. Пошто си искрчио царску шуму, остала је царска земља. Шума је царска, па и земља мора бити царска.“ Сад долази спа'ија: „Лажеш, Влаше! Ниси је искрћио, већ је то, бивакарце, од давнина зиратна земља, а сваки комадић зиратне земље мој је!“ На чијој је страни права, не знам. Само знам да зато свијет ту њивицу зове Ни Давидова, ни царска, ни спа'иска. А ја би' рекô да свијет у једну руку има и право, јер та њивица, како сте чули, није ни моја, ни царска, ни спа'иска, већ овог проклетог лопова и брезаконика. Док се ми 'вамо свађамо и препиремо чија је, а он се поистија слади и дебља, штоно веле, кô шокачки пратар. Зато вас молим и преклињем да га што теже осудите. Мени је овај славни суд много добра учинио. Од многе ме је биједи и невоље ослободио...

Судац: Баш од многе те невоље ослободио? Како то?

Давид: Да, да, од многе ме је биједи и напасти ослободио. Све ћу вам, господини моји, казати по реду и закону. Имô сам сина. Снажно младо и витко момче кô јела. Није био нимало на ме налик. Бацио се био на ђеда, мога оца, што је у пошљедњој буну у Црним Потоцима погинô. Снажно и витко момче, али наопако и злочесто да Бог милостиви сачува! Узеше га у војску, послаше га у Грац и ја дану' душом. Лани, око Часни' Верига донесе ми кнез црну књигу и три воринта: „Давиде, умро ти син, па ти царство шаље три воринта. То ти је награда.“ „О, добре царевине, крст јој љубим!“ — лијепо ја од радости, а жена и дјеца заплакаше. „Брате, кнеже, врати ти та три воринта царевине. Право ће бити и Богу и људ'ма да то царевина узме себи кô, рећемо каз'ти неку награду, јер она је мене напасти ослободила.“ — Онда сам имô једну краву, дабру, дебелу краву. Од уста сам своји' откидô, па сам њој давô. Кажем вам, добра, дебела крава, али зијанћараста да Бог заклони! Прескочи ти преко плота и ограде куд занесе! Сатра ми сваке године љетину. Дочу то некако славни суд. Ето ти једног дана оног шикуције

што купи мирију и порез: „Давиде, вели, дочуо суд да те снашла биједа, па ме је послô да... Како би било да ми ту несретну краву преселимимо царевини, па нек се она тамо ш њом мучи и девера?“ „'Вала, велим ја, царевини која се толико за ме брине! Води, брате, води одма!“ — Онда сам имô чет'ри козе. За турског суда мирне ко овчице, а кад заступи укопација ошјетише и оне слободу, Бог и' убио, па се не дају сносити! Почне и' она моја крезуба бабетина мустии, а пошљедња ногом у кабô, па пролије варенику. Дочу јопе' некако царевина. Ето ти шикуције: „Помози Бог, Давиде! Здраво, мирно?“ „Добро, 'вала Богу, како си ти?“ Туј се упитасмо за здравље, док шикуција поче: „Тебе, Давиде, зар јопе' снашла напаст: немирне ти козе, па пролијевају варенику? Како би било да и' предамо порезном уреду, па нек се он ш њима мучи?“ „О, да добре царевине, милостиви Боже!“ — занесô се ја и лијепо јаукну' од некакве силне милине, а жена и дјеца од велике радости зајецаше. „Гони, брате, љубим ти стопе твоје, гони!“ И, Бога ми, човјек — 'вала му, 'вала и њему и премилостивој царевини! — оћера несретнице и опрости ме напасти. — Од свега мала и имаћа остаде ми још један прасац, добар, дебô прасац, али зијанћараст и несрећа једна! Потра курузе, поједе тикве и мисираче, све поједе и пождра, да опростите, кô какав шикуција. Направим му јармац и метнем 'вако кô сад теби (склапа руке и показује на писарчићу), не буди примијењено, око врата, али не помаже. Скочио свијет на ме кô на бијелу врону: „Твој прасац, Давиде, упропасти и тебе и нас!“ Од уста до уста, док и царевина не дочу. Ето ти шикуције: „Е, баш си, вели, Давиде, баксуз! Ни у чем ти се не да!“ „Доста, брате! Знаи!“ — викну' ја, па га загрли' и пољуби'. „Доста! Гони! Вала ти, 'вала и теби и премилостивој царевини која се она за ме толико брине? 'Вала вам ће чули и не чули!“

Писарчић: Не знате ви, господине, још ових босанских сељака. Данас овај Давид хвали и узноси царевину до неба, а

сјутра би се, онако сакат, дига' у буну и поша' против овог славног суда. Знамо се, Давиде, знамо. Сви сте ви једнаки.

Давид (уноси се писарчићу у очи): Ко?! Ко, болан? Зар да се ја дигнем у буну?! Драго моје дијете, видим, паметан си и учеван си, али немој ме, тако ти царског крува, мусаведити и биједити код овог царског суда! Зар да се ја дигнем у буну? Болан, болан, ја би' главу своју положио за 'вај суд!... Него, преклињем те, главати господине, да овог лопова што теже осудиш. Свега ме упропастио. Скини ми га с врата, тако ти царске службе! Нас је, сељаке, кажем вам, овај славни суд од много чега ослободио. Не ричу нам више са пландишта задригли бакови нити нам боду чељади; не тару нам више силне волованице плотова и ушјева кô у оно старо, блентаво, турско вријеме. Данас не мереш виђети у свијета жировне и баковите сермије. Што нам је славни суд оставио, то је мирно, ћудевно, паметно; истина, мало мршаво и слабо, али за нас; блентаве Бошњаке, и није друго!...

Писарчић: Е, та ти је, Давиде, на мјесту.

Давид: Свака је моја, дијете, на мјесту, свака! Немој мислити да није. Него, кажите ви мени, 'оћете ли већ почети овог брезаконика осуђивати или нећете, да знам на чему сам?

Судац: Ти си, Штрбац, права правцата будала. Јазавца осуђивати! Ти си луд, божји човјече!

Давид (као увријеђен, љутито): Немој ти, господине, тако! Док јадни тежак свјешти ваш ред и за кон, а ви одма': ти си луд, ти си будала...

Судац: Ти то, Давиде, показујеш руком на ме? Пази-де се!...

Давид (наставља мирно): Да сам ја луд, ја би' био у лудој кући, а не би се данас разговарô с царским људима. Ама, зар није тако? Него ви њега осудите. Ако га не осудите, скочићу у Врбас, јер жени не смијем на очи.

Судац: Зар ти је тако жена наопака?

Давид: Е, мој господине, не до ти Бог ш њом живити! Ништа ти нема горе, главати господине, него кад се удовица распали, да Бог милостиви сачува! Кадра ти је и једну, штоно веле, царевину задрмати. Ама, не знам, главати и велевлажни, господине, који ме ђаво натента да се удовицом оженим. И најпослије доћи ће ми главе.

Писарчић: Зар си удовицу оженио?

Давид: Како рече?

Писарчић: Зар си удовицу оженио, питам те?

Давид: Тако ти младости, дијете, не уплећи се у разговор кад ништа не знаш. „Зар си удовицу оженио?...“

Судац: Вас се двојица не разумијете. Мене ћеш ти боље разумјети. Је ли те та твоја жена, на име садашња, оженила као удовица или као дјевојка? Ваљда сад разумијеш?

Давид (зачуђено): Ама, господине, немој ти барем бити будала! Како ће мене моја рођена жена оженити?!

Писарчић (напреже се озбиљно да разјасни Давиду): Је ли та твоја жена, на име коју сад имаш, је ли, питамо те, била прије оженита?

Давид: Жена оженита?! (Крсти се зачуђено и хода по соби.) Жена оженита! Ама, зар се у вашој земљи жене жене?

Судац (дуго размишља): Колико је стара та твоја жена?

Давид: Па има једно тридесет година с једне стране, а...

Писарчић: Но, млада је још.

Давид: Дабогме да је млада. Још јој предњи зуби нијесу падали.

Писарчић: Па добро, кад је тако млада, онда си је мора' дјевојком оженити.

Давид (упрепастио се од чуда): Ама, шта је теби?! Како ћу ја жену дјевојком оженити? Шта би то онда било? Бога ми, дијете, ја би рекô да ти нијеси саставио око лијеске... Што ћу ја жени дјевојку доводити!

Судац (трже се): А, сад знам! Јеси ли је довео као удовицу или као цуру?

Давид: Е, сад и ја знам! Довô сам је кô удовицу. Три пута се удавала. Ја сам је чак из треће руке добио. (Сви се смију. Судац нешто биљежи.) Па кажем ти, главати господине, напâка је, злочеста, џандрљива, а, нема вајде крити, од поповске је лозе, па је и паметна и зорли учевна жена. Кад почне некакве царске палиграпе набрајати, мени стане памет. Али љута је, да Бог милостиви сачува!

Судац: Што се не потужиш пароху, па нек је изгрди?

Давид: Коме рече да се потужим?

Судац: Пароху дотичном?

Давид: Шта је сад јопе' парох?

Писарчић: Поп, поп, Давиде.

Давид: А, поп! Жалио сам се два-три пута, па Поп вели: „Давиде, каже, пошто није вјенчана, не спада под црквењске палиграпе. Тужи је, вели, суду. Наћи ће се ваљда и за њу који палиграп, јер овај њи'ов цар има за свашто закон.“

Судац: А што је ниси вјенчао?

Давид: Иште поп много за вјенчање.

Судац: Колико?

Давид: Иште, болан, четрдесет воринти, а сва она моја крезубача у темељ не ваља пет воринти!

Судац: Е, кад је тако љута, а није вјенчана, отјерај је. Слободно је мореш отјерати, Давиде.

Давид: Давно би' ја то учинио, али ми се не да. Жао ми је. Нешто би ти казô, ама ме је срамота...

Судац: Ништа се ти не стиди.

Давид: Ти кажеш да је оћерам. Како ћу је оћерати кад ми је, да простиш, слатка и драга, Бог је не убио! Чујеш, главати и велевлажни господине, невјенчана је, прошћеш, жена и слађа и дража од вјенчане. Е, то сам ја 'нако свјештио и у својој глави, штоно ви велите, проштудијерô. Нема вајде крити, драга ми је и слатка, али неки пут ражљути се, па 'оће да ме удави. Да ми лањске године о Лучиндану не даде свјет један царски оружник горе на Кадиној Води, не би' се ја

данас с вами разговарô, већ би трунô у леденом гробу. Напуни ми чојек лулу дувана — вала му! — па ће на поласку: „Давиде, вели, паметан си и бистар домаћин...”

Писарчић (заједљиво се осмејкујући): Е, баш си бистар и паметан!

Давид: Дијете, молим те кô што се Бог и старији моле, не прекидај ме у ријечи! Не прекидај ме у ријечи, тако ти царског крува!... „Паметан си, вели, и бистар домаћин, али ћу ти јопе' дати један свјет. Кад ти гођ, каже, дође до густог, било код људи, било на суду ће било, вели, да било, ти само подвикни 'нако од срца: Живила наша премилостива Земљана Влада! Немај бриге, све ће на добро окренути.“ Поче ме жена једном тући. У'вати ме за грло, да ме удави. Сјети' се ја освјета: Живила наша премилостива Земљана Влада! Остави жено, Бог те убио. Живила наша премилостива Земљана Влада! Остави жено, 'Ристос те убио. Живила, продера' се из свега грла, наша премилостива Земљана Влада у Сарајеву! Она сва поблиједи, руке јој обамријеше, и ја се спасо'. А да не би свјета, одо' ти ја под црну земљу. Јутрос ми је запријетила! „Ако ми, вели, не донесеш од суда написмено да су тог јолпаза осудили на вјешала или у Зеницу, не иди ми на очи жив!“ Па сад вас молим и преклињем да га што теже осудите...

Судац: Ја овом човјеку не знам ништа!

Давид: Што, господине, што сам ја скривио нашој премилостивој Земљаној Влади и славном суду, па да им је дражи овај брезаконик и одметник од мене? Он не признаје ни суда, ни закона, ни палиграпа, па јопе' му суд, видим, иде на руку. Каква је то правда?! Немојте, господини моји, гледати што сам ја чојек сирома' сељак, већ судите по правди и закону. Ми смо сељаци с овим судом досад задовољни били, па би жељели и одсад. Не дижемо се, не бунимо се, не тражимо од Земљане Владе никакве прáве кô газде.

Судац: А какву прáву траже газде?...

Давид: Нешто сам начукнô неки дан доље у чаршији да ове наше газде...

Писарчић (пакосно): А, шта знају те ваше газде?

Давид (љутито): Дијете, очњег ти вида и царског крува, не прекидај ме у ријечи! Ама шта је теби данас?! „А, шта знају те ваше газде!“ А шта ти знаш, вузле једно вузласто, осим тог царског чина на теби?! Зелен си, дијете, зелен кô зелена грана у гори зеленој.

Писарчић: Глупи су они, Давиде, ка' глуво доба. Не знају они ништа, ама баш ништа они не знају!

Давид (још љући, пакоснији): Баш ништа не знају? А ко оно зна, вузле једно вузласто, осим тог царског чина на теби, направити од аршина аршин и пô, од оке пôке, а од пôке оку — како кад, а?! Е, де-де сад кажи, немој врдати! Е, мој синко! Зелен си, зелен кô зелена грана у гори зеленој.

Писарчић (зацрвенио се): Ја сам контâ нешто друго, а и та ти је на мјесту.

Давид: Свака је моја, дијете, на мјесту, свака. Немој мислити да није.

Судац (хода по соби, трља руку о руку и смијујљи се): Шта си ти то, Давиде, начукнуо доље у чаршији? Какву прáву траже газде?

Давид: Знате ви то боље него ја. Видим ја, ви кô ћерате шегу са мном.

Судац: Не знамо, вјере ми, Давиде.

Давид: Баш не знате? Не мере бити да не знате?

Судац: Не знамо, не знамо.

Давид: Ама, како то да не знате? Е, 'оћете ли осудити овог јолпаза, па ћу вам казати? Казô ја вама не казô, ви њега по закону морате осудити.

Судац: Хоћемо, осудићемо га, само нам кажи све што си начукнуо.

Давид: Изволи, господине, да шједнем? Баш сам се много уморио. Изволи, господине?

Судац: Изволим, изволим, Давиде. Сједи, па нам кажи какву пра́ву траже газде.

Давид (сједа): Чудновату пра́ву, главати господине, траже газде. Не знам ти ни казати. То ти је некаква варица, нешто шарено, нешто буди Бог с нами! Траже од Земљане Владе да нам изволи да се више не зовемо само Србови кô до Косова, већ српски, прекославни, школски, црквењски и ато-но-то... Ову пошљедњу ријеч не могу изговорити, па уби ме!... Ето, тако Србови да будемо. То они траже, чујем доље у чаршији, већ пуни' шест година, па не могу да нађу.

Писарчић: Помрчина, Давиде, помрчина, па не виде од очију.

Давид: Море и то бити... Неки ме дан, баш ће бити у прошли пазар, пита газда Стево: „Признајеш ти, Давиде, да си српски, прекославни, школски, црквењски и ато-но-то...“ О, тешке ријечи, крст јој љубим! Прије би' сломио језик, него што би је изговорио... „Јеси ли, Давиде, таки Срб?“ „Шта је то, газда? Каква је то сад нова вјера настала? Да ви нас, газде, нећете поримити? Није вам вјеровати, газде сте. Ја сам Срб, а таки Срб, Боже сачувај и заклони!“ Он се ражљути, па подврисну: „То је наша, газдинска права што тражимо од Земљане Владе! И ко таки Србин није није ни Србин, већ Швабо, Шокац, шпијун, издајник!“ Ја сам богме, велим, газда, мислио да ви тражите да царевина укине ову проклету трећину и десетину, а ви почели некакве будалаштине збијати.

Судац: Па ти кажеш, Давиде, да сте ви сељаци задовољни?

Давид: О, ми смо задовољни! Притиснуло нас добро са свију страна; од некакве силне смо се милине умртвили, па једва дишемо... Али ми је врло тешко што ми газде кажу да нијесам Срб. Ја нијесам Срб! (Устаје са столице, и живо сијева и стријеља очима суца.) Погледај ме, господине, добро ме сад погледај; мјерио сам се на два царска кантара, на турском

кантару и на кантару овог вашег цара, па ни драм мање ни драм више од двадесет и пет ока! А кад се Срб у мени напири и надме, нема тог царског кантара на 'вом свијету који би ме могô измјерити!!!

Судац (у себи): Ово је чудноват створ.

Давид: Тако је то код мене све тешко, оловно, чврсто... Још сам ја нешто начукнô. Газда Стево каже да сам издајник, е па кад сам издајник, ја ћу и то издати.

Судац: Шта је то, Давиде? Де-де нам кажи.

Давид (устеже се): Бога ми, не смијем. Не смијем, господине, убиће ме газде.

Судац (живо облијеће око њег): Кажи, не бој се ништа.

Писарчић: Кажи, Давиде, кажи. Не бој се кад ти господин судац...

Давид: Крсног ми имена, не смијем. Не смијем, људи! Још ви не знате што су наше газде. Паметни сте, учевни сте да се даље не мере, али...

Судац (још живље): Кажи, не бој се ништа!

Давид: Ама, казаћу, па нек иде глава!... Има ли у вас школа што се зове терезијанска?

Судац (говори с писарчићем њемачки).

Давид (скочи са столице као опарен, стаде између њих и поче махати кажипрстом): Никс, никс! Никс, ништа то не припознајем! То се мени о глави ради! А, никс.

Судац (умирује га): Не бој се ти ништа. Нешто сам заборавио, па питам господина... Има, Давиде, има так'а школа у нас.

Давид: Па баш има у вас та'ка школа терезијанска што се зове?

Судац: Има, има.

Давид: У тој се школи вашој, терезијанска што се рекне, уче барунски, громовски, а један ми газда рече да се туј и царски синови уче?

Судац (у себи): Шта ће ово сада да буде?... Истина је то све, Давиде, па шта онда?

Давид: А знате ли ви чији се синови још у тој вашој школи, терезијанска што јој се вели, уче?

Судац: Не знамо.

Давид: Не мере бити да не знате? Како ви то не би знали? Ја сам, болан, начукнô доље у чаршији да се у тој школи уче дјеца највјернији' службеника вашег цара, која ће послје, кад одрасту, управљати и дрмати цијелом вашом царевином. А у тој истој школи, можда под туђим именом, уче се синови најдуплијег газде у цијелој Босни и 'Ерцеговини.

Судац: Добро је то, Давиде, за нашу царевину.

Давид: Е, мој господине, ја сам мислио да си ти паметнији и вјернији своме цару. Зар ти не знаш, болан, да се њи'ов отац дигô против царевине, али с врло мало мозга у башуни. Паметан је, истина, толико да зна од оке направити пôке, али то је мало, врло мало, кажу газде. Зато је синове и послô, код толики' наши' школа, у ту вашу школу, терезијанска што се зове, па кад та дјеца, мајчин сине, поприме вашу учевину, по'ватају ваше планове, списе и протокуре, па се онда врате у очеве дворе, тешко вами! Оде Босна; оде вала, кô да је нијесте никад ни имали! Тако ће бити, кунем вам се Богом живим, и моје вам сузе неће помоћи! Болан, болан, ја би' крви своје уточио овом суду и нашој премилостивој Земљаној Влади, па зато вам ово и кажем. Него ви одма', овог часа, ударите тел на царство да се та дјеца одстране из те ваше школе, терезијанска што јој се вели.

Судац: Ја овог човјека не разумијем.

Писарчић: Ја би река', господин судац, да је он бена.

Давид (гледа га презриво): А ја би јопе' река' да он није бена! Како ти, болан, мореш рећи да сам ја бена? Ја за тебе нијесам никад чуо нити сам те до данас својим очима видио,

па јопе' знам како ти је име. 'Оћеш да се окладимо; о главу да се окладимо?

Судац: Ви сте, господине, јуче дошли овамо?

Писарчић: Да, јуче сам доша'.

Судац: Никад нисте видјели овог човјека, нити он пак вас?

Писарчић: Никад! Никад га нисам видио, а ни он мене.

Судац: Е, Давиде, како је име господину? Ако погодиш, одмах ћемо јазавца осудити, ако не погодиш, губи се!

Давид: Погодио ја, не погодио, ви овог лопова по закону морате осудити. Ја само 'оћу да кажем овом дјетету да нијесам ни бена ни будала.

Судац: Е, добро је, Давиде, пристајем и на то. Само ти кажем, ако погодиш како је господину име, теже ћу тог лопова осудити. Дакле, како је име господину?

Давид (устаде, устаче капу, опет је скиде и пружи руку писарчићу): Здравом мирно, господине Дане, или...

Судац (изненађен): Сакрамент! Погоди!

Писарчић: А, враг му баби, погоди!

Давид (поносито и мало заједљиво): Бога ми, и погоди!

Судац: Е, овај ми је човјек потпуно загонетан! Ама, откуд ти знаш да је господину име Дане? То ти је морао неко казати, или си од неког чуо?

Давид: Много сам ја, господини моји, свијета прошô, из много вуруна крува ио, са много врела воде се напио. 'Одајући по свијету и народу, на свашто сам пазио и ово сам уверчио: Поћеш ли доље кроз Лијевче, испод Бање Луке, сваком је готово другом чојеку име Ћетоје или Недо. Поћеш ли горе Гламочу, па сретнеш чојека, вичи: „Помози Бог, Сава!“ Горе ти је све голи Сава. Нанесе ли те пут тамо врлетној и каменитој Лици, скидај капу и вичи: „Добар дан, Дане!“ или „Добар дан, Мане!“ Нећеш погријешити. По говору видим да је ово дијете из Лике, па ето откуд знам како му је име.

Писарчић: А, враг га однио, тако је! Мом је брату, што је у жандарима, име Мане, а у самом нашем мјесту има пет-шест Дана и Мана.

Судац: Па ти, Давиде, ниси, како видим, будала?

Давид: Ко каже да сам будала?

Судац: Не каже нико, него... Како ти можеш, божји човјече, тужити јазавца?

Давид: А како ти мене јопе' мореш тако питати? Зар ти мислиш, болан, да ја не знам да овај ваш цар има за свашто закон? Знам ја то, знам; добро ја то знам. Немој мислити да не знам!

Судац: Ама, ето, Давиде, да речемо да има закон и за јазавце, опет је то некако незгодно. Бистар си и паметан човјек, промисли се... Ти знаш кад суд неког осуђује треба да зна колико је стар, је ли ожењен, има ли дјеце, како говори, које је вјере. Све је то потребно суду. Ето, које је вјере тај твој несрећник?

Давид: Никакве! Да је икакве вјере, не би дирô у моју сиротињу.

Судац (смијуљи се): Је ли ожењен?

Давид: Јест, ожењен је.

Судац: По чем знаш?

Давид: Знам 'вамо по нечем. То не треба славни суд да зна. Срамотно је то 'вође и помислити, а камо ли изрећи. Ожењен је, ожењен!

Судац: Има ли дјеце, враг га однио, кад је ожењен?

Давид: Има. О, да му видиш дјеце и вамилије! Пуна и' долина више оне моје јадне и једине њивице што се зове Ни Давидова, ни царска, ни спа'иска.

Судац: Како говори, Давиде, тај лопов; којим језиком?

Давид: То ти, главати господине, 'нако посигурно не умијем казати. Бркљачи кô и ти и ово дијете кад сте се нешто малоприје договарали. Забркљачи-де, господине, мало на њег', да видим 'оће ли...

Судац (смије се, говори нешто и удара јазавца по њушци).

Давид: Види, господине, види како диже њушку, како те разумије! Види курвина сина како се кô ђоја ражалостио. Не претварај се, лопове један! Иако говориш господиновим језиком, то ти неће помоћи. Слободно, немој се претварати.

Судац: Кад је рођен; колико је стар овај твој лопов, Давиде?

Давид: Није он ни стар. Млад је он још.

Судац: Не питам те то, већ бих рад знати колико му је година. И то ми је потребно.

Давид: А колико има година откад сте ви дошли у Босну?

Судац: Па има тако двадесет и три, и четири године.

Давид: О, много, по Богу брате! Збиља, кад ћете ви већ... Е, толико је година, отприлике, и овом лопову, шјеме му се затрло!

Судац: Како ти то знаш?

Давид: Знам 'вамо по нечем. Пиши ти слободно, толико му је.

Судац: „Пиши ти слободно, толико му је!“ Ти то мени као да заповиједаш, а? Ухватили смо те, Давиде! Не знаш!

Давид: Ама, пиши, господине, кад ти кажем, толико му је.

Судац: Ама није то тако! Мораш казати по чем то знаш.

Давид: Е, кад 'оћеш да кажем, казаћу ти: дира у туђу сиротињу, па ја мислим да је баш за вашег земана рађен. Ето по чем знам!

Судац: Како, како?

Давид: Све полако... Опрости, господине, помео сам се. Опрости, господине, молимо те, збунио сам се, па не знам ни шта говорим. Кад гођ уђем у славни суд, чини ми се да ме из свију ћошкова боду у очи оне несретне, палиграпске куке.

Жена ме је, Бог је убио, устрашила, она моја крезуба бабетина!

Писарчић: Ја бих река', господин судач, да се овај човјек претвара.

Давид (у себи): Е, мој синко, зар си ти то сад видио?... Не гријеши, дијете, душе. Не биједи ме код славног суда!... Ето, господине, казô сам све што си ме питô. Сад морете тог лопова по закону осудити.

Судач: А име?

Давид: Име му је Јолпаз, Давидов. Тако га свијет зове, а тако му и славни суд позовке писати, ако га данас не осудите на вјешала. Село му се зове Мелина, котар Бања Лука, окружље Бања Лука, а земља, мислим, главати господине, да ће и њему бити Босна. Кућна му је лумера, каже кнез, оне двије кантарске куке (С. Š.).

Судач (устаде): Давиде, чуј сад! Закон осуђује...

Давид: А камо оно: У Име Његово? А, не, господине! То ништа не припознајем! Ја се држим реда и закона! Да сам ћио радити преко закона, ја би њега сам у шуми убио. Знам закон, па преко закона не дам ни свом рођеном оцу!... Ви њега морете, ако закон допушта, и у свилу и у кадиву обући, па га онда пустити нек се шеће по чаршији, не буди примијењено, ко какав пријестолник. Нећете ли по реду и закону, има у овој земљи и Окружни Суд, има наша милостива Земљана Влада, а овај исти Давид, с овом истом својом блентавом главом, и с овим истим лоповом, могô би једног јутра и у Бечу осванути. Немој те ви мислити шта мислите! Ако не чујем оно: У Име Његово, одма' идем на Окружни Суд.

Судач: Па ето, Давиде, у име његово закон осуђује Јолпаза Давидова на двадесет...

Давид (претрже га): Молим те, главати господине, кô што се Бог и старији моле, држ' се само реда и закона! Није тако, већ 'вако: Славни суд у Име Његово осуђује Јолпаза

Давидова из села Мелине, котара Бање Луке, окружља Бање Луке, земље... (окреће се писарчићу): Шта би ти рекô, дијете, је ли и њему земља Босна, или је с вами дошô уз ову пошљедњу буну?

Писарчић: Из Босне је он, Давиде.

Давид: Ако није дошô из ваше земље, окотио се 'вође за вашег земана, па јопе' је свеједно. Де-де, господине, настави, да чујемо!

Судац: Славни суд у име његово осуђује Јолпаза Давидова, стара двадесет и двије године...

Давид: Е, 'вала ви за то! Сад видим да си чојек од реда и закона. Ја сам заборавио малоприје казати колико му је година. Чојек нек иде по реду и закону, па да је црни Циганин, он ти је одма' код мене добар. Е, 'вала ти за то! Де-де, господине, дале.

Судац: Славни суд у име његово осуђује Јолпаза Давидова, стара двадесет и двије године, ожењена...

Давид: И за то 'вала. И то сам заборавио казати. Ожењен је, кости му у Зеници сагњиле! Ама, не знам што се и уплећем у послове славног суда? Ја знам тужити, али не знам судити. Није ме Бог за то створио, па ет'! Де-де, господине, да чујемо.

Судац: Славни суд у име његово осуђује Јолпаза Давидова, стара двадесет и двије године, ожењена, из села Мелине, котара Бање Луке, окружја Бање Луке, земље Босне, а кућне нумере оне као двије кантарске куке (С. Š.), на двадесет година тешке тамнице у Зеници...

Давид (скаче од радости и удара јазавца по њушци): О-о, јазо! Чуј-де, јазо! 'Оћеш још мало куруза, јазо? Јазо! Јазо, болан, што не говориш?! Јадна ли ти и прежалосна мајка твоја! Има, има и за тебе закона у 'вој земљи; немој мислити да нема!

Судац (наставља): Исти је Јолпаз Давидов упропастио Давиду Штрпцу читаву њиву куруза...

Давид: ... која се зове Ни Давидова, ни царска, ни спа'иска. Само, молимо, по реду и закону!

Судац: ... која се зове Ни Давидова, ни царска, ни спа'иска, на основу чега је горња осуда и изречена. Јеси ли сад задовољан, Давиде?

Давид: 'Вала славном суду! Ја сам задовољан осудом. Само још ово, 'нако испред мене, додај: Давид Штрбац из села Мелине, котара Бање Луке, окружља Бање Луке, земље Босне, а кућне лумере четрдесет седме, захваљује се царевини, нашој премилостивој Земљаној Влади и славном суду што су га свега ослободили и, штоно веле, кô прст оголили: 'Вала им, ће чули и не чули! То ти додај, 'нако испред мене, а у име моје... А сад вас питам по реду и закону, ко ће мени штету платити што је овај лопов починио? Из царске је шуме, па ја млим...

Судац (смијуљи се и пружа му мало новаца): Ево ти, Давиде, за штету, а овај ће лопов сјутра у Зеницу.

Давид: Је ли то из царске касе? Да то није каква милостиња кад је тако мало? Ако је милостиња, не примам!

Судац (даје му још): Није милостиња. Новци су из царске касе. Плаћа ти се штета.

Давид (меће новце у кесу): Е, 'вала царевини, нашој премилостивој Земљаној Влади и славном суду! Болан, болан, ја би' крви своје, иако је снажна отровна кô змиски ијед, уточни нашој премилостивој Земљаној Влади...

Судац: Како, како?

Давид: Све полако...

Судац: Човјече, не разумијем те!

Давид: Мука је мене и разумјети, јер сам врло ћошкаст чојек. Чуо сам ће говоре људи да су двори некаквог чивутског цара Соломона били на дван'ест ћошкова, а ја би' се смио својом дјецом заклети да на мени има двадесет и четири ћошка. Ја нијесам крив што ме драги Бог так'ог створио да у једном сату двадесет говора започнем, а

ниједног не довршим. Мука, жива мука је мене, главати господине, разумјети!

Судац: Ја те не разумијем, али ће те разумјети један други господин. Причекај Ти, Давиде, сад ћу се ја вратити (излази).

Давид (забринуто): Куд ово оде главати господин судац?

Писарчић: Сад ће господин доћи.

Давид (у себи): Не слути ово на добро! А, у мој сирац! (Одмахну руком и стаде се шетати по судници и разгледати слике.) Види, дијете, како се и ја знам шајцати. На моју душу, умио би се шајцати кô и сваки царски службеник. Само ми је лијева нога мало краћа од десне, па се много гегуцам... Чија је ово штрампа, дијете?

Писарчић: То је цар.

Давид: Зар ово ваш цар?

Писарчић: И наш и ваш.

Давид: Није, брате, богме наш. Је ли ово твој шкрљак?

Писарчић: Јест.

Давид: Па како ће бити мој? Е, моје дијете, да је ово наш цар, ја би' од радости заплакô. Наши цареви, штоно веле, бише и преминуше. Него сам начукнô да ми, Србови, имамо једног краља и једног књаза. Дај ми кажи, тако ти царског крува, а видим паметан си и учеван си: би ли се икако, икако могô од тог нашег краља и књаза истесати макар један осредњи цар, јер смо се ми, Србови, одавно зажелели царева.

Писарчић: Дobar је вама и наш цар.

Давид (у себи): Из Лике си, дијете, али не наведе на танак лед!... Не велим ништа, господине. Дobar је. Само још да укине трећину, десетину и, рећемо каз'ти, ове глобе — никад бољег цара!

Писарчић: Онда би био и ваш?

Давид: Е, то ти посигурно не умијем казати, јер се не мере сваком рећи: Царе Лазо, честито кољено! Јок, господине, то се сваком не говори!... А чија је ово штрапа?

Писарчић: То је оно што ви, сељаци, зовете Земљана Влада.

Давид: О, чекај, љубим је, да је видим! (Пење се на столицу, надноси руку над очи и дуго, дуго гледа.) О, зар ћорава* наша Земљана Влада, гђд јој њезин! (паде са столице). Зато нами, грдна рано, све ћораво и иде у овој земљи!

Судац (улази с доктором): Шта је то?!

Давид (диже се): Ништа, главати господине!... Е, људи моји, да сам јуче умро, не би' знао да је наша премилостива Земљана Влада ћорава!

Судац: То је тај сељак што тужи јазавца. Молим Вас, господине докторе, да га прегледате. Сад ми се чини будала над будалама, сад опет врло бистар и паметан. Чудновато и загонетно створење!

Доктор (с неке висине): На први поглед то буде била будала, blödsinniger Kerl, Crétin! (Давиду) Како се буде звала?

Давид: Чекај, чоче, да се кђ људи најприје упитамо за здравље, па онда... Здравно, мирно, господине? Како си? Како је госпоја? Је л' она здраво сванула?

Доктор: Но, како име, како се буде звала?

Давид: Господине доктуре, није пукло, већ је никло...

Доктор (љутито): Но, како се буде звала?

Давид: Ја се буде звала, 'ајд кад 'оћеш тако. Бог те убио, Давид Штрбац, село Мелина, котар Бања Лука, окружље Бања Лука, земља Босна, кућна ми је лумера 47. Тако ме славни суд пише и тако ми позовке шаље.

* Поглавица Земаљске Владе за Босну и Херцеговину, Његова Преузвишеност, господин барон Јохан фон Апел, изгубио је, ваљда негдје у рату, једно око.

Доктор (церека се): Тај си уобразио да граф јест! Но, што то јест? То велик име и тител како код један граф имала ти?

Давид: А, ја се држим реда и закона кô и сваки гров!

Доктор: Имала шена?

Давид: О, имала зорли, кабасто учевна жена!

Доктор: Имала деца?

Давид: Имала, господине доктуре, двоје женске дјеце, двије цурице кô двије златне јабучице.

Доктор: Но, два шенска и два мушка деца?

Давид (полагано): Е, мој злоглави врнто и мој блентави ћићулајкане!... Да, тако је, тако.

Доктор: Што тушила јасавац?

Давид: Тужила... изјела читава њива куруза.

Доктор: Но, ти будала! Ко тушила јасавац, шивотиња тушила? То ништ' друго веч будала! Са шивотиња, са јасавац нема закон...

Давид: А, има, има у вашег цара! То смо виђали данас. Немој ми кварити рачуна!

Доктор (гледа га са свију страна, уноси му се у очи, вади некакву справу и мери му главу).

Давид: Шта?! Зар се у вас и памет на гради мјери? Зато сте ви тако и паметни!

Доктор (шапће): Ђетередесет...

Давид: Зар ја четрдесет гради будаласт?! О, много, по Богу браћо! Па колико сте онда ви?

Писарчић: Јест, јест, Давиде, четрдесет си гради будала.

Давид: Шути, вузле једно вузласто! (Испрси се, затрепта очима, у којима се засвијетлише сузе неизмјерне мржње и пакости.) Нијесам ја, господини моји, четрдесет гради будала, већ сам ја вама зато чудноват што у мени има милијун срца и милијун језика, јер сам данас пред овим судом плакô испред милијуна душа које су се од силног добра и милине умртвиле, па једва дишу! (Сви га гледају

забезекнуто.) Збогом, јазо! Збогом, господини моји! Збогом и ти, вузле једно вузласто! С Богом остајте сви и не замјер'те на еглену.

МОЛИТВА

Несрећан си, Народе мој, биједна си, Отаџбино моја! Знам ја и осјећам невоље твоје и црни чемер што ти је стегао душу твоју. Знам ја то све и осјећам, али ми не дају пјевати о срећним данима минула времена, али ми не дају кукати над општим јадом твојим. Народе мој заробљени и кукавна Отаџбино моја!

Немилосно ме тјерају с гробља, шибају ме страшно и ријечи ми у грлу стају. Грбови остају непојани ријечима чистијем, непокапани сузама искренијем, а мајке сиње неутјешене утјехом благом, па се буни у љутој срџби и божје и људско срце, и мртва се тијела у мртвачкој одори дижу из неоплаканих грбова и оглашавају се језивим јауком и лелеком да душа у човјеку протрне и премрзне.

О Боже мој велики и силни и недостижни, дај ми језик, дај ми крупне и големе ријечи које душмани не разумију, а народ разумије, да се исплачем и изјадикујем над црним удесом свога Народа и Земље своје. Поклони ми ријечи, Господе, крупне и замашне кô брда хималајска, силне и моћне кô небески громови, оштре и језиве кô свјетлице божје, и тирјанима неразумљиве кô што је неразумљива сфинга египатска роду човјечанском. Дај ми те ријечи и обдари ме, Господе мој, тијем даром својијем великијем и милошћу својом неизмјерном, јер ће ми срце свенути, јер ће ми се душа од превелике туге и жалости разгубати!

ЈАБЛАН

Одавно се ухватио сумрак.

На стрњишту испод села у једној забрдици скупио се Лујо сав под хаљиницу. Само му вири пјегаво лице с крупним, грахорастим очима и неколико прамичака жућкасте косе, расуте по челу. Пред њим на неколико корака пасе Јаблан.

Сваке вечери, откад су настале врућине, до неко доба ноћи напаса Лујо свог Јаблана. Пази га као очи у глави. Два пута га на недељу соли. И ужину с њиме полови. Воли он Јаблана — јер је Јаблан најјачи бак у цијелој околици. Лујо се поноси. Остале говедаре и њихове бакове поношљиво презире. Усред гробља смио би он ноћити кад је Јаблан с њиме.

— Само шјутра! — Трже се Лујо као иза сна, збаци са себе хаљиницу, а очи му сијевнуше од узбуђења.

Устаде, приђе баку, па га стаде миловати, мазити и тепати му:

— Добро се ти, Јабо, наруцај. Руцај, бате, колико ти дуса подноси... Само шјутра! Рођени мој, мили мој, драги Мој Јабо — само шјутра!

У Лујином промуклом гласићу дрхтало је меко, њежно преклињање. Бак махну по навици репом, па га ухвати мало по образу.

— Зар мене, Јабо? — пита га пријекорно. — Сад ћу ја плакати.

Он се мало одмаче у страну, па као ђоја заплака. Јаблан диже главу.

— Није, није, Јабо! Шалим се ја. Нијеси ти мене ударио... Е, немој се, оца му, одма' за свашта љутити! Де, да се појубимо!

Пољубише се. Лујо огрну хаљиницу, па се опет спусти на влажну траву, да сања о сјутрашњем дану.

Сјутра ће се његов Јаблан бости с царским баком. У њему већ одавно букти, пламти жеља: да се Јаблан и с Рудоњом пободе. Преклињао је кнеза, да му испуни жељу. И остарији су луди молили кнеза.

— Ма, људи моји, није то тако лако — царски је во! Него, ја ћу бацити молбу. Одреди ли царство да се боду, добро и јест — не браним ни ја; не одреди ли — није ништа ни било! Је ли тако, браћо?

— Тако је, кнеже. Само 'ајде по реду, па се не бој!

Молба је бачена, одговор је кнезу дошао: дозвољава се. Сјутра је Преображење, а уједно и царски дан. Сјутра ће се код кнежеве куће огледати Јаблан и Рудоња.

О томе Лујо будан сања. Час види, како је Јаблан пао, како убоден издише; час, опет, како је надбо Рудоњу, па поносито стоји на мејдану. Чује, како Јаблан громовито риче, а брда одјекују. Он долига:

Воло-лиге, доло-лиге!

Јаче моје мило баче

од те ваше јадне краве!

Ћа, кравуљо, нагрдуљо!

Нагрдим ти говедара

и у кући кућаницу

и на струзи стругарицу

— — — — —

— Јабо, је ли теби студено? — чу се Лујо испод хаљинице.

Јаблан пасе, шути, ништа не одговара. Он устаде, помилова га, извуче из стога два снопа зоби, метну пред бака, па леже крај њег'. Послије дугог полусанљивог, дрхтавог трзања превари га сан. Кад Јаблан поједе жито, леже и он код свог доброг друга.

Дубока страховита тишина. Влажна свјежина шири се кроз ноћ. Млак вјетар подухива преко кућа, што се у полукружном, непрекидном низу протежу испод планине. Кровови, обрасли маховином, једва се распознају, према мјесечини, од зелених шљивика кроз које стрше. Само се гдје-гдје бјеласка нов кров. Село спава мирно, слатко, као једно, здраво и осорно планинче када га мати подоји и уљуља.

Сунце се лагано помаљало иза планинских врхунаца, који још уморно почиваху у прозачном јутарњем сумраку. Један тренутак — па се све обли у бјеличастој свјетлости! Све трепти, прелива се. Само, тамо далеко испод планина у присојима, трепери маглично, тиморно плаветнило. Све се диже, буди, све се пуши као врућа крв, одише снагом, свјежином.

— Свануло већ! — протегну се Лујо, протра очи и погледа око себе. — Јабо, бате, што ме нијеси пробудио?

Јаблан је рано, врло рано устао и добро се напасао. Драго бијаше Луји кад видје како су у Јаблана трбуси забрекли.

— Е, кад си се тако, бате, наруц'о, ето ти па мало 'нако заслади! — вели весело Лујо, па баци пред бака неколико снопова зоби.

Јаблан поједе. Кренуше кнежевој кући.

Вране пролијећу из околних шумарака и падају на кукурузе, који су се истом почели зрнати. Чува ри хајкају! Страшила на оградама око кукуруза лепршају се. Сермија се изгони на пашу. Вика, довикивање на све стране.

Лујо иде замишљено за Јабланом. Удубио се у мисли — не чује он те галаме, тог живота који се око њега шири. Он мисли о Јаблану и мејдану.

Врцну се, као да се нешто досјети. Растеже педаљ, па поче мјерити штап:

„'Оће Јабо надбости — неће; 'оће — неће; 'оће — неће; 'оће!“ — викну Лујо, а очи му засвијетлише од превелике радости.

Од драгости стаде љубити и грлити бака.

— Је л' де, Јабо, да ћеш ти њега надбости? Нека је он царски! Свеједно је то мом милом, драгом, рођеном Јаби. Је ли тако? Де, кази своме Јуји! — поче му се безазлено улагивати.

У разговору с Јабланом стиже Лујо кнежевој кући, гдје се бијаше доста свијета искупило. Светац је, не ради се, па дошли људи да мало пробесједе, а као планинцима мило им је гледати и кад се бакови боду.

Луји се стеже срце кад угледа Рудоњу. Учини му се страшан, голем; и дебљи и већи од Јаблана.

— Јабо, бате, ако данас платиш главом, не зажали на ме! — уздахну Лујо, припи се уз вола, па поче опет, кријући од људи, мјерити штап. Изиће да ће Јаблан надбости! Разведри му се лице.

— Јеси ли се уплашио, мали?

— Ти се, синко, ништа не бој. Твој је бак стари мејданџија — соколи га један чичица.

— Не бојим се ја, вала, ништа! — вели Лујо поуздано.

— Богме ћеш ти, малишане, и јаукнути кад Рудоња исуче Јаблану цријева — застрашава га пољар. — А и јест ми много додијђ.

— Е, то ћемо, пољаре, истом виђети! — смије му се пркосно, заједљиво Лујо.

— Маните се, људи, празна разговора! На страну дјеца и жене! — викну кнез оштро, готово званично. — Поведите бакове на ову раван ниже плота!

Изведоше их. Околи свијет са свију страна. Бакови се почеше њушкати, као да се упознају.

— Трке, Јаблан!

— Трке, Рудоња!

Бакови стадоше букати, копати предњим ногама, заносити се, ребрити, док силно не грунуше рогови о рогове. Стоји прасак, лом! Земља се круни, угиба под њима.

Лујо дрхће, стрепи. Сваки му се живац разиграо. Избечио крупне, грахорасте очи, не трепће. Сваки покрет прати; сваки удар одјекне у разиграном срцу. Стиснуо се, погнуо се — помагао би Јаблану да може. Засјенише му се очи. Само назире како се нешто пред њим врти, вијуга, угиба.

Рудоња насрну свом силом.

— Поду'вати га, Јабо! — викну Лујо, као изван себе.

Јаблан, стари, лукави мејданџија, посрну као ђоја на десно колено предње ноге, па подухвати Рудоњу испод врата.

— Не дајте, људи, нагрди вола! — узвикну преплашено кнез.

Испод врата Рудоњина шикну велики млаз крви. Лујо задолига. Јаблан стоји поносито на мејдану и риче, а планински врхунци силно — силно одјекују.

КРОЗ МЕЋАВУ

Већ се поче и смрачивати, а они не моглоше краве продати. Нико их честито и не погледа, а камоли да их упита за цијену. Нико ни да се нашали!

Старцу се то нешто грдно ражали и љуто га заболи, и, да је имао суза, грко би и болно проплакао. Али, онако испаћен и сатрвен дугим јадом и чемером, само суво уздахну и крену с трга, водећи погружено на привузи стеону кравицу, чија се плава, свијетла длака, мркасти рошчићи и обло, пуно виме измеђ бјеличастих и меснатих кракова једва распознаваху у сувој и оштрој зимској вечери. За кравом се диже и пође дијете — није му могло бити више од дванаест година — држећи чврсто у промрзлим рукама лескову мотчицу.

Старац је ступао погнуто, вукући тешко ногу за ногом. Сијед је сав, коштат и крупан као одваљен комад оних грђених и непрекидно мрачних и туробних планина, што се мукло уздижу поврх његова села. По разголићеним, руњавим и широким прсима нахватало му се стврднуто иње. Уздигао накостијешене, дебеле бркове, испод којих мутно, као из неке даљине, вире уморене и готово умртвљене очи, па љума и граби уз пут.

Сува зима стегла. Одасвуд бије, пржи и као уједа, гризе оштра и немила студен. Руштри се окорјели снијег, и жалобитно цвилећи угиба се под ногама.

— Баш нико ништа, Вујо! — трже се старац и обрну се дјетету.

Мали је шутио и уморно, изнемогло корачао за кравом. Од суве студени на њему се бијаше све накостијешило и укочило. Ситне, меке длачице на лицу му се најebile, а руке поцрвењеле, па поцрњеле од тешке зиме.

Кад бише насред чаршије, снијег поче пропадати. Љуто и као на силу одваљиваше се лепирица за лепирицом, испрва тешко, као да се мучи и натеже, па онда лакше, учестаније и гушће.

— Баш нико ни да се нашали с цијеном, а ево нас и ноћ у чаршији стиже! — трже се опет старац из мисли, а у ријечима му, очима и лицу дрхташе нешто болно и очајно.

Све се више смрачава и као да се нешто из далека потајно и подмукло спрема и пригушено хуји.

Снијезне лепирице укрштају се у лету, ломе се једна о другу и шуште у тананом и меком шуму поврх њихових глава, а њих троје, старац напријед, крава за њим, за кравом Вујо, промичу чаршијом лагано и уједначено, стопу за стопом.

Старца су обрвале мисли, тешке и црне мисли, па потресају из темеља душом његовом.

Некад је он био најнареднији и најзгоднији домаћин на цијелој Крајини. По далеким селима, касабанама и градовима, по механама и хановима, на царским друмовима од Босне до Цариграда, говорило се и причало о згоди и направи Реље Кнежевића са Змијања.

Велика је снага и задруга у њега била. По четрдесет, педесет кућне чељади радило је на њивама његовим, са којих су се у врелој сунчаној свјетлости кроз планинско, небеско плаветнило ломили и кршили дрхтави и задихани гласови, а пуна и забрекла снага прштила и пуцала испод загријаних кошуља и сребрних гердана. И пјесма рада и распламћеле младости, пјесма ускипјеле, необуздане планинске снаге уз оштри фијук коса и српова разлијегала се силно, протегнуто, у врелом дрхтању бијелих облих грла, испод помодрелих горских висова.

Раном зором отискиваше се небројено благо од Рељиних торова. Зачас би крдо оваца прекрило и забијелило пољем испод планика. Говеда би у дугим редовима замицала

у планину на пашу, да се у подне врну води на планиште. Јаблан, који је својим разглашеним јунаштвом затворио цијело Змијање, поносито би се одвојио од говеда, измакао би напријед, па би громовито рикао, букао, копао ногама и задрто разносио земљу роговима.

и Реља је као растао, ширио се. Прса му се напињаху да пукну, а срце му обузимаше и облијеваше нека слатка, чудесна врелина.

Све му је напредовало, расло, бујало, множило се и ширило унедоглед. И њега би често пута, кад би погледао на свој мъл и имаће, обузимала некаква потајна, нејасна језа и слутња... „Ово се већ одавно пресипа... прелијева!“ — прошаптао би, дрхћући и угушујући ону страшну кобну мисао која би му тада синила кроз главу.

И рађало је, и расло је, и напредовало је: жене се близиле, овце се близиле, козе се близиле, а улчек сјемена бацао по десет рода. Торови прекрили пола поља, а стаје се окупиле око једног заравњака као мала касаба.

Глас се Рељин ширио. „Шта толико теслаишеш! Што си се толико дигô, нијесу на теби токе и илике Реље Кнежевића!“ — говорило се кад би се когод стао чиме поносити. На зборовима код цркава и манастира, на кумалима и свадбама приказивао би кум куму, пријатељ пријатељу част и поштење: „'Вала ти, куме, 'вала ти пријатељу! Ти мене почестовô овом чашом, а тебе Господини Бог сваким родом и берићетом. Жито ти родило, коло ти возило, и бакови букали кô у Реље Кнежевића!“

И паше су му падале на конак. Црне грчке владике високих тенџерастих камилавки, бескрајно дугих и широких рукава и облапорна срца на жуту јаспру, свраћале су њему и благосиљале дом његов и торове његове. И он им је давао много, премного, не бројећи, не устежући се, пуном шаком. Самоме везиру за курбан-бајрам слати су овнови из Рељиних торова. И некакву је бурунтију од цара задобио. Зашто и

крошто он није знао, нити је хтио кога питати. „Ово мени ништа не треба, а у реду није да се царска јазига потезе и повлачи по кући!“ — рекао је, и сложио бурунтију на ватру. Његова су мушка чељад била сва до зуба наоружана. Пасоше за оружје није му падало на ум да тражи, нити је коме падало на ум да га пита за то. Често је купљено од народа оружје, али се Рељи никад заптије не свратише ни на каву. Нешто им је било као зазор.

Свагдје је био признат и призват. Али овамо да буде кнез или да сједи у каквом царском меџлису, није хтио ни по које благо, нити је дао коме свом, иако се знало, да су његови стари судили на Змијању, и да је он потомак од Змијања Рајка што се у пјесмама пјева.

— Кад не могу кнезовати кô што су ми стари кнезовали, нећу да будем ни турски алабаш! — говорио је Реља поносито.

Силно је мрзио чаршилије и ријетко је силазио у чаршију. Три пута у години: кад би смиривао мирију, кад би товарио пиће за крсног имена и кад би са зимнице у прољеће пратио овце на јагњило у доње крајеве.

Већ би се на неколико дана знало кад ће градом минути крдо Реље Кнежевића са Змијања, и чаршилије би се искупиле на ћошковима, и Турци би посједали на дивананама, да ћефше и сеире кршно и бијело благо. Кад би звоно са големог овна предводника растегнутим звуком одавало да су прве овце иза града, пошљедње би улазиле у чаршију, преливајући се у пуној свјетлости прољетног, дрхтавог сунца, а за њима би поносито јахао на брњашу Реља, обучен у модри копоран и црвене, скерлетне чакшире, са црвеним шалом око главе и крупним, сребрним токама и иликама на прсима, под пуним пусатом. И Турци би се и чаршилије дивили И чудили згоди и богатству Рељином, а у његовој души дизаше се сласт и топлина, свијетла и мека као

незнана пјесма без ријечи што се диже од загријане земље, и миришући веже се са насмијаним небом прољетним.

Препунише се торови, пресуше се амбарска ока, пренапуни се кућа здраве, једре и кршне чељади, а кеса, пуна бијеле и жуте јаспре, силно затеже за Рељиним припашајем.

и једног кобног дана — добро се он сјећа — ненадно се дигоше врући планински вјетрови, погнаше и завитлаше млаку прашину у ковитлац, расипљући је по торовима, стајама и њивама његовим. Тих дана обноћ је у торовима блечало благо, торске су љесе болно, као да цвиле, шкрипјеле, чобани су снивали немиле и чудесне снове, а пси су око торова некако тужно, претужно урликали и завијали као гладни курјаци усред зиме на планини.

И пође шапат од уста до уста:

— Рељин брњаш осванѠ мртав у бари.

— Три јунице, што су се ономадне оштуриле, нађоше јутрос говедари мртве у тору.

Орлови мрлинаши, они грдни планински орлови огуљених, голих вратова и дугих, заоштрљених кљунова, почеше се вијати небом изнад стаја Рељиних и падати крај торова. Црне вране и гаврани у дугим, широким јатима кобно су и злобно грактали поврх мала и имаћа његова, падајући на товне мрлине са немилим крештањем, а он је болан, преболан ходао тамо и амо, као без главе, сатрвен и убијен ненадним јадом и чемером. Чама, зебња и грозничава, дубока језа дрхташе на образима његовим и на образима чељади његове. Свако је чељаде стрепило и осјећало да се нешто невидовно увлачи и подмукло шири по торовима и стајама, обарајући немилосно све живо пред собом.

— И Јаблана јутрос међу силним мрлинама нађоше мртва у тору! — просу се опет шапат, болан и дрхтав шапат од уста до уста, а из поља од торова разлијегало се жалобитно јадиковање малог Ђоке за својим Јабом. И сва се чељад заплакаше, зајаукаше. И Рели се грдно ражали, али се

стеже, намрачи, па само суво уздахну и, заносећи се као мало у страну, викну:

— Не плачите, не јадикујте, дјецо моја! Плачем и јауком не ожали се погибија снаге моје и лепоте моје. Пјесну, пјесну, дјецо! Јоване, Милане, Видо, Јагодо, дјецо моја! Не плачите, не јадикујте, већ се загрлите и запјевајте ону пјесну од туге големе... ону велику пјесну од које процмили и дрво и камен, а камо ли срце у човјеку! Ту пјесну, ту велику пјесну запјевајте загрљени и ожалите погибију снаге моје и љепоте моје!

Мали је Ђоко вас дуги дан прејадиковао набрајајући Јабланове мејдане, и пред вече је заспао на мртвом тијелу биковом, од кога га нијесу могли никако раставити. Заспао је, да се никад не пробуди. Мало срце, пуно велике, дјетињске љубави, препукло је од преголеме жалости за својим Јабом.

И прва се носила кренуше из Рељине куће.

Иза тога чељад се поче поболијевати и падати као снопље. Носе се носила, нижу се гробови и промукла женска грла, бугаре сиње и црне тужбалице. Мушкарци, гологлави и распојаси, без црвених припашаја, без модрих чованих копорана, и без крупних тока и илика, убијени ненадном и подмуклом несрећом, тврдокорно шуте, без суза и јаука, али су жалостивни, сломљени, сатрвени...

И нижу се гробови, мали и велики, женски и мушки. Страхота погледати! Нагрнули оголели просјаци и блентови из далеких села; пуно их гробље. Осјетили, нањушили и они, као и оне планинске прождрљиве орлушине на мрлинама, па се отимају о пиће и масна јестива што се износе на гробље. Обучени у нове миришљаве рубине, што остају иза мртваца, просипају пиће по гробовима, прождиру облапорно грдне масне залогаје, режећи један на другога као пси. Блентави Шеле обукао на се читаву нову одјећу покојног Маркана, брата Рељина, па скаче поамно преко гробова и бучно мумла да уши заглухну:

— Ај! Иј! Уј! Како ми стоји глава?... Зар нијесам кршан и прикладан, не буди примијењено, кô и сваки герз!... Ај! Иј! Уј!... Ујујуј!...

Луди Крстан, обучен у стајаће руво Луке, синовца Рељина, сјео на камен више једног гроба, поднимио се на обје руке, па сам за се крупно, дубоко говори, као да му глас долази из мрачних дубина:

— Док једном не смркне, не море другом сванути. Додуше оно не би требало да тако буде, али људи тако 'оће, па нек им тако и буде. Ја нијесам чојек, ја сам блентави Крстан, а блентавом Крстану то је, ако ћеш, блентави Крстане, и драго. Зар није тако?

— Јест, брате Крстане, тако је — мијења глас и одговара сам себи...

— Кад буде по некој памети, брате Крстане, мрачне су ово и кржаве бешједе, али се мени не море ни смркнути ни сванути међу људ'ма, јер ја нијесам чојек већ блентави Крстан. Зар није тако, брате Крстане?

— Тако је, брате, тако...

И блентави је Крстан и даље нешто мумлао. претресао, а око њег' се дизао и ломио грозан и језив јаук и лелек. Наједанпут се трже, исколачи очи, зину и грчевито здера са себе сву одјећу и го побјеже с гробља, а за њим се нададоше остали блентови са силном, заглушном вриском И писком. Само остаде злоглава Каласура која од малених ногу трчи по селима од куће до куће и увијек свијету говори да нешто тражи. Већ неколико дана, од јутра до мрака, она непрестано јадикује и нариче на гробљу, не једући и не пијући ништа. Нуде је јелом и пићем, дају јој хаљине што остају иза мртваца, она све то одбија, неће да прими, него само јадикује и непрекидно јадикује. Родбину И укопнике обузима све већа и студенија слутња, и они је гоне с гробља, али се она упорно отима, неће да иде:

— Не дирајте ме, ја сам жалобитна, ја сам мека и болећива срца. Ово су дјеца моја, сестре моје и браћа моја. 'Оћу да и' ожалим. Нико и' неће онако од срца ожалити нô ја...

Силом је одагнају с гробља, али се она опет привуче и обноћ, кад се све смири и утиша, ходајући од гроба до гроба, јадикује и нариче, дубоко потресајући душом запрепашћене чељади.

Реља, усправан, потамњео у образима као какав окорјели грешник, празна и укочена погледа, хода тамо и амо, суво, изнемогло шапће и мрмља:

— Чудне ли среће и црна ли удеса мога!... Боже, Боже, што си тако немилостан! Што расточи државину моју, што обори и разруши краљевину моју? Зар нијесам писô на намастире и цркве; зар нијесам давô кљасту и сакату; зар нијесам славио име твоје и прислуживô свијеће слави твојој?...

Онда би се на једном тргао, занио, подбочио би рукама слабине, окренуо би се према торовима, око којих се разлијегаше језива писка орлова и студено грактање врана и гавранова, па би као упола јаукнуо:

— О ви црни врани и орлови, наједите се, науживајте се, и напијте се крви моје и снаге моје! Оснажите своја крила, па се високо под небеса дигните и крилите земљом и свијетом. Огласите својим црним гуком и јауком на све стране свијета несрећу моју голему и погибију краљевине моје и лепоте моје!...

И све помрије, леже у гроб, осим њега и неколико млађих жена, које се убрзо разудаше; и све пропаде, ишчезну, свега нестаде осим худе и врлетне земље, коју немађоше нико више обрађивати и зиратити, и осим празних и загушљивих стаја, из којих заудараше задах смрти и пустоши. Торске љесе нешто свијет разнесе, нешто се опет осушише и сагњеше. Друго све узе невидовни удес и разграбише птице небеске и разлијеше просјаци и суманути

блентови. И он остаде сам с окорјелим мразом и ледом на души, и тврд као камен, црн као огорјео пањ у планини, спусти се изнад огњишта, на коме се ватра гасаше...

Највише је чамио у кући и око куће, и врло је ријетко излазио међу свијет, који гледаше у њ као у неко чудо и страшило. Њега бу дубоко у души забољело оно бојажљиво, нејасно и тајанствено сашаптавање кад би гдјегод бануо међу људе који га не познају — само кад нешто шапћу. Светковина и зборова код цркава и манастира клонио се као живе ватре, јер се ту много причало и бесједило о његовој страховитој погибији и удесу. Кад би помислио на те зборове и светковине, душа би му потајно пропиштала, јер се на њима не блијеште више токе и илике са витких и врсних Кнежевића, не праште пећанке њихове, не бјеласају се у лепршању широке бошче, нити звекћу меко и уједначено дуги гerdани са једрих и наочитих снаха и дјевојака, које задихано разносе по збору, од сопре до сопре, части кумовима и пријатељима. Умукле су и оне дрхтаве, приказне ријечи које су одјекивале с краја на крај збора и слатком врелином слијевале се у душу његову: „Вала ти на твојој чести и чествовању, краљевино славна!“

На зборовима и светковинама широко се и снажно пролијевала снага његова и лепота. Свега тога нема више, све је умрло, увело, ишчезло, да се никад не поврати. Само су се оне крупне приказне ријечи дубоко упиле у душу његову и живјеле с њим и он с њима. Прелако га је било увриједити. Требало је само нешто рећи о његовој потреби и сиромаштини.

— Сирома', вукарни Реља!

— Не дирајте ме, браћо. Црн је удес мој, велик је јад мој и преголема несрећа моја... Нијесам ја вукарни Реља! Ја сам краљ без краљевине... цар без царевине! — узвикнуо би очајно, задрхтао би и само би тада грчевито зајецао да га је жалост било погледати.

Сваком свом чељадету, малом и великом, подигао је Реља, одмах, првих дана, биљег, па је гробље тврдо оградио, све сам, без ичије помоћи.

Држао се чисто и у реду. Сам је себи и прао и крпио рубине. Гдјекад би, недјељом и празником, обукао и стајаће руво, али му оно стајаше некако тужно, неприкладно, и он се стидио од сама себе.

— Реља, Реља, не приличи ти ово руво више! — говорио је сам себи и брзо га је свлачио.

Нешто свога блага што је било у свијету, на маслу и на извору пригнао је кући, да заметне и расплоди, али му се није дало. Кад нешто једном пође, не заустави се!

И малог је Вују, синовца и једину мушку главу, кад му је мати умрла, повратио на старевину.

Кад се све старо измакло, кад је сасвим осиромашео и опотребио, кренуо би у доње крајеве, доле гдје га нико не познаје, па би радио на надницу. Тако би, преко лета, зарадио нешто за зиму, да се прехрани и прислужи свијеће на гробовима своје чељади. То га је много стајало, али он је сваких Задушница, и зимских и јесенских, палио свијеће и држао даће и прекаде.

— Ама, виђе ли ти, Вујо, како је леден и немилостан данашњи свијет: нико ни да се нашали с цијеном, а шјутра су Задушнице! — прену се опет Реља као иза сна, кад бијаху подалеко измакли из чаршије и прихватили се брда. — Шјутра ће бити гробови и биљези наше чељади мрачни, неосвијетљени. Немам чиме споменути мртве своје, нити имам чиме даровати кљаства и саката за покој душа њи'ови'... Шта дочека Реља Кнежевићу! — с грким пријекором дубоко уздахну.

Вујо га није чуо и разабрао, већ се сав тресао и цвокотао зубима од оштре студени која га обузимаше са свију страна и снажно продираше до сржи у костима.

Поврх њихових глава шуштао је и меко лепршао снијег који је пискаво скрипио под ногама, а око њих је као болно чамила језиво бијела зимска ноћ, без гласа и даха.

Кад, у Добрњском Пољу, скренуше с главног друма према селу, мјесец бијаше на заходу, а скромачна свјетлост звијезда једва се распознаваше на не прегледној, бескрајној бјелини.

Снијег поче гушће лепршати кад уђоше у планину, коју им је ваљало пријећи и спустити се у поље.

Крава стаде нешто зазирати и застајкивати.

— Идеш ли, роде? — окрену се старац и јаче повуче привузу.

— Идем, идем — тешко мали растави вилице.

— Је ли ти студено?

— Да — једва чујно и с напрезањем одговори Вујо. Реља скиде шал, стресе снијег с њега, и омотага чврсто малом Вуји око главе и ушију.

— Утопли се мало, по Богу брата, јер све ми се чини да се спрема велика мећава... Ту мотчицу баци, чоче, из руке, па руке метни у њедра... Ево ти ове моје 'аљине, па се добро умотај — рече старац, скиде хаљину, и остаде скоро упола го.

— А ти, стриче?

— Мени, дијете, не треба ништа. Ја се не бојим ништа, ни мећаве, ни вјетра, ни студени... Силне су мене мећаве биле и гониле, па ми не могоше ништа...

Високе оморике под тешким ињем стадоше се лагано њихати и повијати, шкрипећи и збацујући са себе пуне прегршти снијега.

Рељу нешто жигну кроз срце. Он само махну главом и пође, шапћући, пун слутње:

— Ово се спрема мећава. Знам ја Змијање, знам ја ћуд нашије' планина и ове наше зле'уде, врлетне земље: све то потајно и подмукло режи!

Наједном се ненадано задрмаше у врховима јеле и оморике јаче, силније, а јака се и бучна мећава диже, као да се цијела планина из темеља потресе.

Њима се смрче пред очима. Снијег их је све јаче засипао, мећава им је дисање заустављала, а они су грабили напријед, посрћући и заносећи се.

— Идеш ли, роде?

Идем, идем — једва је одговарало дијете, дрхћући више од страха него од студени.

— 'Ајде, роде, 'ајде... О страшне ноћи и мећаве — ће ће ми ово убого сироче моје главу изгубити! — шаптао је старац и пробијао се свом снагом кроз мећаву.

Уморени и малаксали од силног напрезања и оштрог шибања ражљућених вјетрова, они би застали да одахну, да се одморе, послушкујући, са неизмјерним страхом и зебњом, како бијесни ноћни вихори урлају и потресају, рекао би, и небом и земљом, ломећи и кршећи све пред собом.

Каткад мећава утоли, вјетрови се смире, стишају. Ништа се не чује, ништа се не осјећа до њихово кратко, изнемогло дисање, и оно лагано, дрхтаво изумирање вјетрово што трепери и клизи по снијежној бјелини око њих.

— Моремо ли, Вујо? — викнуо би старац послје одмарања, стежући чвршће привузу у рукама.

— Моремо, моремо! — одговарао је Вујо, а у гласу му је сад дрхтао онај луди, врели планински пркос, који се све силније буди и пламти, и у малом дјетету, што је напрезање веће.

— Напријед, Вујо! — узвикну Реља, прикупљајући сву снагу, као да ће се с неким у коштац хватати.

За часак се опет ненадно диже мећава. Јеле су се љуљале из корјена, шкрипећи болно, и вјетрови су са њихових врхова у помамном бијесу и звизгу тргали и разносили огранке и иње на све стране.

Пријеђоше планину и сиђоше у поље. Путеви су били заметени, нигдје пртине, ни знака, ни даха од живота, а бура непрекидно бјесни и урла.

Ударише на пометеничке биљеге којих је много, премного на Змијању, и Реља осјети да су забасали па викну из све снаге:

— Помагајте, помете нас мећава! Забасали смо... Забасали смо!...

Његов изнемогли глас дочекаше и зграбише вихори и, као осветнички, помамно га растргоше и разлијеше по узбјешњелој, лудој ноћи змијањској. Кад се мало, за часак један само, стиша бура, он опет викну:

— Помагајте, забасали смо... забасали смо! Помете нас мећава...

Испред Накомичића кућа, чије је од вајкада било да славају залутале путнике и намјернике што у зиму прелазе преко Змијања, лизну широк и висок пламен запаљене сламе и чу се снажан, протегнут узвик:

— На десно, браћо, на десно!

Реља напреже сву снагу и јурну преко сметова према пламену који се високо у небо дизаше, повијајући се под ударцима вјетрова сад на једну, сад на другу страну.

И Вујо граби, и он се очајно отима, али се све више умара, малаксава, снага га оставља, издаје, а онај мали распламћели пркос догорјева у њему, гаси се.

— Идеш ли, роде?

— Идем, идем — немоћно одговара дијете посрћући, падајући и устајући, док на једном звизну снажан вихор и дебео га смет удари у прса. Вујо јаукну и изнемогло паде.

— Идеш ли, роде? — викао је Реља поиздалека.

— Идем, идем — чинило се старцу да чује дјетињи глас.

— 'Ајде, роде, 'ајде! — мрмљао је потмуло Реља, подмећући пркосно своја гола, раздрљена прса

немилосрдном и неодољивом шибану планинских љутих вихора.

У њему се бијаше распламћела дивска снага, сви му се живци напрегли. Посрће, пада, устаје, заноси се и језиво осјећа како се бори с нечим страшним, невидљивим, што га дави, гуши, зауставља му пару и дисање.

— Идеш ли, роде? — викну опет и несвјесно се обрну, али не бијаше ни краве ни Вује.

Он држаше само комад привузе у руци. Капу му стргли вјетрови и однијели, а опанци му негдје спали и остали у снијегу. Био је бос и скоро го. Прибра сву снагу и, посрћући преко сметова, потрча натраг.

— Вујо! — очајно, силно јаукну и паде крај малог, с кога бијаху вјетрови снијег разнијели.

Негдје у даљини, са планинских овршака, разлијегало се по узнемиреној зимској ноћи студено вијање гладних вукова, мијешајући се са урликом и ломњавом побјешњелих вјетрова који потресају земљом, носећи као невидљиви дивови на својим снажним плећима грдне сметове, и разбацујући их ражљућено на све стране... Звижде вјетрови, звижде и урличу, а полумртва се уста љубе и издишу у слаткој смрти...

ГРОБ СЛАТКЕ ДУШЕ

Упекло сунце — сажеже све! Дошло небо модро као чивит. Изведрило се, нигдје облачка да опазиш. Далеко тамо — далеко око Осмаче и Луњевца ухватила се плавичаста тиморина, па трепери и дрхће под узаврелим сунчаним зрацима.

Пријатан мирис скорушеног планинског сијена, с тешким смоластим задахом мртвих, спарених јела и оморика, некако тешко пада човјеку на душу у овој загушљивој планинској жези.

Сједимо ја и Дуле пред колибом. У хладу смо. Изнад нас се дигло неколико крошњастих смрчика, па суморно бацају преко нас дебеле, шиљасте сјенке. Само се гдје-гдје кроз размакнуто грање пробија сунце, просипљући зажарену свјетлост у снопљастим млазевима по дивљачној, мљечикастој трави.

— Виђе ли ти, брате си мој слатки, данашње жеге и врућине! — одахну крупно Дуле, па раздрљи знојаву кошуљу на широким, руњавим прсима. — А само да ти је знати каква љута зима море бити 'вође, на планини.

— Зима, велиш?

— Да, зима, зима! Колико ли је само свијета помела мећава на 'вој планини! Видио си, ваљада, оне гробове изнад мог шјенокоса... у 'ном пристранку?

— Јесам.

— Оно су све пометенички и гињенички гробови.. Све је љуто, немирно, горопадно и тврдоглаво на 'вој планини и испод ове планине. У нас је ријеткост питом и 'вамо покوران чојек. А има и доста, који, ако 'ш, овог суда много и не бендају... Видиш онај гроб с новим, бијелим биљегом изнад мојије' откоса? Оно је гроб Слатке Душе...

— Слатке душе! — зачудих се ја. Како то слатке душе?

— „Како то Слатке Душе!“ — као да се мало Дуле љутну.
— Лијепо! Слатке Душе оно је гроб...

Он се подиже на кољена и пружи руку између два врхунца, кроз које се бјеласало село доле под планином.

— Ено, оно тамо на крај села у 'ној долини, више које кô у сумаглици трепере двије јасике... Видиш ли? Видиш зар! Е, 'ноће ти је био кућерак Слатке Душе. Тако је свак звао старог Мију, покој му души! Прозвали су га, белћим, тако што је он сваког звао слатком душом. Познавô он кога, не познавô — он сваком: моја слатка душо!

Прије неколико година — поче Дуле, а чело му се намршти — диже га спа'ија са старог кућишта и насели на његову старевину некаква Личанина. Жао је то, прежао било покојном Мији, ама, шта је могô! Спа'ија и суд тражили су да се пресели, јер није имô чељади да обрађују зиратну земљу, а то је штета, рекоше му доље у суду, и за спа'ију и за царевину.

Велика је снага чељади у Мије била, па све обамрије и у 'вој пошљедњој буни изгину. Остаде сâм с једним ожењеним сином, који неке године плати главом на сараорини, кад се градила цеста од Бања Луке до Јајца. Прошћеш, домаћица тога му сина преуда се горе у Локваре и преведе са собом малог Стојана, једино унуче Мијино... Тако је он, кукавац, остô кô окресана грана сâм самдијан! Једва су га дигли са старог кућишта. Баш сам се тукô кад га дигоше.

— 'Ајде, стари, пртљај! — веле му ђендари.

Он сио на кућни праг, поднимио се на обје руке, па шути и гледа у земљу.

— Нећу! — издера се Мијо силовито, па подиже очи, у којима се свијетлило неколико суза. — Зар је баш до тога дошло? Зар да ја оставим своју земљу, своје калеме и велике воћаре, које сам ја главом садио и подизô?!... Ко ме да

оставим? Шваби... Личанину! А мој Столе, моја слатка душа, кад одрасте, да иде том Шваби у најам!... А-а, то не мере бити!

— 'Ајде, 'ајде, стари! — веле му ђендари мало блаже. — Мораш, јер те закон гони; не гонимо те ми...

— Чујеш, господине, остав'те. ме још једно двије-три године, у том ће и мој Столе одрасти, па кад сине прољеће све ће ово зацрњети. Све ћемо ми ово узорати... ја и мој Столе. Онда ће бити и цару премилосном и спа'ији свега доста... Тако ти то мени учини, мој добри господине моја слатка душо! — објеси се Мијо о врат једном ђендару, па стаде плакати.

Тешко ли је гледати, брате си мој слатки, кад стар инсан плаче!

— Немој, господине, да на мене пане проклетство: да сам угасио своју крсну свијећу; да сам оставио своју крв без куће и кућишта, а на 'ваком данашњем земану! Немој, моја слатка душо, да се затре моје племе... моја крв, Бог ти сваку срећу дао! — преклиње покојни Мијо, а сузе му теку низ образе кô киша.

— Ми, стари, не можемо ништа. Закон те гони; ми те не гонимо.

— Какав је то закон?! — јаукну Мијо и свали се на земљу. — Пустите ме да се пошљедњи пут исплачем на својој земљи. Земљо моја, мајко моја... — загрцну се. — Земљо моја, мајко моја, колико ли сам зноја, сузâ и крви своје на теби пролио! Колико ли сам јада и чемера на теби видио!... Столе мој, моја слатка душо! Столе мој, грдна рано моја!... Ја велим: пошљедњи пут. Није пошљедњи, није! Столе мој, крви моја, тражићемо ми своју прâву. Ић'емо ми у Беч. Знам ја ће су царска врата...

— То ти стари можеш одма' тражити, док ти унук одрасте, а сад устај!

— Баш се мора ићи? — пита Мијо и гледа оштро у ђендаре.

— Мора! Закон те гони; ми те не гонимо.

— Онда вас молим с божје стране, прикаж'те доље суду да моје кућиште предаде ком нашем човјеку из ове наше проклете земље.

Дигоше га.

Он се пресели у 'ну долину. Од старије' брвана подиже му село нешто колибице, јер није ћио да се потуца по туђије' кућа'. Имô је само једну једину кравицу. То му је био сав мъл.

У јесен би му сваки живолазнији домаћин односио по један варићак жита и по шаку, двије грâ.

Он се селу од своје стране одуживô како је и колико је могô. Казивô нам је кад је који светац; кад се смије, Бога молећи, радити, а кад не смије. На крсним имен'ма чатô је кршњаком славу, а на пировије' приказивô дарове... Био је учеван и 'вамо разговаран ко какав калуђер. А био је и послушан. Док ко умре, одмах по старог Мију, да мртваца окупа и да код њег' прешједи, док се не укопа.

Село га је волило и штимало. Само поп и кнез нијесу га никако могли гледати.

— 'Ришћанине, не уплећи се у моје ствари, јер ће нас, иконе ми, свукуд бити! Неком неће ваљати!... Ти знаш — Свето Писмо каже: „Једно стадо и један пастир“ — љутио би се поп на покојног Мију.

— Ама народ припитује, моја слатка душо, па ја, 'нако знаш, казујем... Шта'ш:: дрво на дрво — чојек на чојека. Тако је увијек било. Не мереш ни ти, кô велим, свађе приспјети, па ја кô млим: севап је да народу прикажем кад је који светац, да не гријеш, јер је и 'нако доста гријеха и клетве на нашем закону... А мени мој мили и добри народ помаже, па и ја њему шта могу и како могу... Помогô би' му, Бог зна и моја напаћена душа, и друкчије кад би могô и знао...

— Ја ти кажем, ришћанине, не уплећи се у моје ствари, јер ћемо, 'ванђеља ми и часне трапезе, излетити пред

владику, па ћемо питати коме је додата синђелија: мени или теби!...

Кнез се јопе' љутио на Слатку Душу кад би мирио и одвраћо тежаке да не иду суду за сваку ситницу.

— Немојте, дјецо, — говорио би покојни Мијо — за свашто одмах летити суду. Суд је суд!. Боле, насул'те се 'вође, у селу, пред својим људ'ма, јер коме данашњи суд суди... Туј су оне молбенице, они протокури, туј оне закрпе, туј трошкови... Не иде, дјецо, па ет'!... Неко вели: ово — оно... турски суд!... Мријети ваља — није ни за турског земана било праве, ама... Немојте, моја рођена дјецо! Насул'те се 'вође пред људ'ма, па се пољуб'те кô браћа... кô прави Србови. Нема у овој земљи прáве. Наша је прáва на Косову закопана... Ето, Крсто, моја слатка душо, нешто ти попусти, а нешто ћеш и ти, Маркане, моја слатка душо, попустити, па ће, с Богом, сваком бити право... Тако, дјецо, Бог вам сваку срећу дао!...

— Мијо, не уплећи се у моју дужност! Јеси ли ти 'вође господин пријестолник или сам ја?! — пито би га намргођено кнез.

— Ама, моја слатка душо, ни суд не воли да му се за свашто тужака...

— Ја ти кажем, Мијо, не мијешај се у моју службу, јер, овога ми царског мура, биће свашта!

— Ама, кô ја велим...

Нема туј: „Ама, к'о ја велим!...“ Ман' се ти ћорава посла; јер, овог ми царског мура и царске ми службе, стаћемо барабар пред господина пријестолника, те ћемо се порошкати, па ко изврци!

Мијо би само слегн'о раменије', па би се упутио својој долиници. Кад се преселио, ријетко је излазио међу људе. Увијек је био нешто замишљен и тужан. Често су га затицали људи, а он сио више огњишта, па плаче.

— Само док он ојача, док узмогне пјешачити, кренућемо се ми на далеки — далеки пут — тако је увијек

Мијо говорио — не могу да гледам, како се онај Швабо шири по мом добру, како руши и оба ра моје воћаре и моју шуму, коју су ове старе руке гајиле.

Чу се да је Столина мајка умрла. Мијо оживи.

Преклани, биће баш уз оно девет бабиније' ука́ иза Мученика, забразди' и ја. До подне се зацрни читава њива. Пустисмо волове из лијеса, па 'вако штједосмо ужинати, док неоклен трнапи Мијо с малим Стојаном. Видим: весô је нешто.

— Ево, и ја, Дуле, оживио. Столина мајка умрла, па он дошô свом ђеду да потражи своју старевину.

— Куд сте то наумили. ако Бог да? — питам ја.

— Пошли смо тражити своју прáву... своје старо огњиште и земљу.

— Е, мој Мијо, тешко да ти то...

— Ма, што тешко?!

— На оног је, брате си мој слатки, све преписано. Тебе и твог Столе нема код овог суда ни у каквом тевтеру. Оној је Швабурини додата и тапија и кметовска прáва.

— Ја не бендам ни његове тапије ни кметовске прáве. Ово је дијете одрасло. Оно је његова старевина, а онај нек иде оклен је и дошô... Ја ћу обићи сва судска врата у 'вој земљи. Не буде ли ништа — ја ћу самом цару у Беч!

Те је године Мијо с малим Стојаном обишô све судове. Ишô је чак и у Сарајево пјешнице Земљаној Влади. Свађе је нашао затворена врата. У зиму, неђе пред Часне Вериге, врати се с дјететом у село.

Ће си био — ниђе. Шта си радио — ништа.

— Шта ћеш сад, Мијо? — питају га људи.

— У Беч, управ у Беч!... Ишô би' и на другу страну, али се нема куд.

— А трошак? — упита неко.

— Ја млим, људи, требало би да се село пореже, па да му скуца штогођ трошка? Севап је! — реко' ја. Не даде поп, а кнез запријети да ће сваког суду јавити ко му само једну пару дадне.

— Браћо моја и дјецо моја, немојте с мене страдати — рече Мијо и сузе му ударише. — Имам кравицу, узећу је преда се, па у чаршију.

Сјутрадан иза тога свеза краву и пође с дјететом Сви смо га заустављали да не иде, јер се спремала велика мећава, а ваљало му је преко планине пријећи.

— Нешто ме, браћо моја, гони! Не могу чекати. Не послуша и плати главом и он и дијете. Помела и' је мећава кад су се враћали из чаршије, на 'вој планини.

— Нађосте ли пара при њему? — упитах ја Дулу.

— Нашли смо двадесет и пет воринти. Десет узе поп себи за опијело, а петн'ест однесе кнез суду и сасу у царску касу.

— А ко му подиже биљег?

— Село је подигло биљег својој Слаткој Души.

МРАЧАЈСКИ ПРОТО

Кад ме баш толико молиш, ето, хајдемо, па шта нам Бог дадне! — поче Стевица, син попа Јове, жилаво и окретно момче. — знаш ти још какав је то човјек, да Бог милостиви сачува! Никог не воли, никог не трпи, ником не вјерује. Мрзи на сав свијет, а на родбину, чини ми се, највише. Отјерао је сина од себе, а попадију је толико тукао и мучио, док неке године од тешких убоја не умрије код кћери у Божићима.

Сваку жену зове Ђурђијом. Пакосно се и заједљиво слади тим именом, у коме се нешто подругљиво, ниско, нечасно крије. „Дијете, дијете, чувај се сељачкије' Ђурђија, Христос и' убио! Ђурђија је Ђурђија! Удри Ђурђију, криж јој шокачки!“ — продере се и силно задрма косматом, подбулом главом кад му се парохијанин потужи на жену.

Од давнина не може с нашом кућом. Због нурије гонио се много година с мојим дједом, и силно га је, кажу, мрзио, па и оца мрзи као Турчина, више него Турчина! Од велике мржње и пакости никад неће проћи друмом покрај наше куће кад се враћа из парохије, иако му је много ближе, већ околиши, па пô сата иде странпутицом. „Зар ја да идем путем куд пролази проклети, куљави, паклени Џибо!“ Џибо, Џибовина, тако зове оца, а дједа зове Џибукардом.

У парохији нити ће гдје ноћити нити шта окусити. Ни воде неће да се напије из туђе руке. „Не вјеруј 'ришћанину! Превариће, слагаће, облагаће, у крашће, небо га убило!“ Док сврши вјенчање, крштење, опијело или што друго, одмах на коња, па кући. Код себе не да ником преноћити. Сам владика да дође, па ништа!

Кажу стари људи да је за турског суда само једанпут био у граду, а откад је Шваба ушао не сјећају се да су га икад видјели. Много су га Турци мучили, и једном су га хтјели код

Шибића чардака на колац набити. Други су му пут пријетили да ће га на ражањ натаћи и уз ватру као вола припећи, а трећи су га пут свукли гола и држали два дана у тешким гвозденим букагијама под врелим сунцем уз разбукталу ватру. И данас се на то тужи и вели: „Стари, крепали Цибукарда, Ђурђије и 'ришћани криви су томе, небо се над њима проломило!“

Не држи слуге. Све сам ради. Кува, пере, намирује коња, тимари га и чисти. Коњ му је као ала! Кад га узјаше, завришти и закопа ногама. Размитио га је, и воли га више него ишта друго на свијету. Још има једног пса. То му је, како кажу тежаци, сва сермија и родбина. Ено му се већ види кућа кроз воћњак! — викну Стевица, и глас му као мало задрхта.

Облачан, влажан, тежак дан. Свјетлост слаба, мутна; топлина се не осјећа, иако је љето. Стевица се задихао и уморио од причања, па тромо ступа преда мном уским, утабаним путићем, који се као испребијана змијурина вијуга испред нас кроз засијане њиве. Тешко, густо, овлажено жито мрачно се прелијева и повија. Зрела, једра зрна са уздрманих класова круне се и просипају по обући. Преплашена препелица негдје се у разору залепрша, дигне на крила, па се опет скрије у бледуњаважutom житу из кога бије влажна, пријатна свјежина.

— Бога ми, брате, мене лијепо страх! — трже се Стевица, кад се у близини пред нама, на једном брежуљку, указа врло висока, дрвена кућа, под којом су се видјела врата од подрума с тешком, челичном бравом.

— Што?

— Не знаш ти, кажем ти, још какав је то створ! Можемо и настрадати. Истина, он мене не мрзи као оца, али...

Што се више приближујемо, Стевица све немирнији, све се више мијења у лицу и плашљиво обазире.

Уђосмо у авлију. Нигдје живота. Мртва, дубока тишина. Све пусто, суморно, тешко. Само негдје у пчелињаку брује

потмуло и уједначено пчеле, и тек каткад по једна, по двије прозује покрај нас, па их нестане иза дрвених, укочених стаја, које нас као хладно, презриво, зачуђено погледају.

— Да ли је код куће? — прошаптах.

— Ја мислим, да јест — одговори Стевица једва чујним, уздрхталим гласом и поче ме гурати руком, кроз коју је струјило тихано дрхтање. — Хајде ти напријед!

Приближих се лагано на прстима и извирих иза горње стрехе. Код куће је! Поднимио се на обје руке и одбочио на голе, сувоњаве лактове, па укочено, блесасто зури у нешто пред собом. На коштатом, подбулом лицу и у мутним, престрављеним очима огледало се нешто немирно, растргано, нешто тешко, су морно. Сиједа кесераста брадица у нереду, а коса с по неким црнкастим праменом, замршена, масна, разастрла се по широким, угнутим плећима.

Трже се као иза сна, као иза дубоког, тешког сна, дохвати кутију, смота цигару, припали је и поче пушити. Отпуши неколико димова, па поврже цигару на брвно крај себе, гдје их је још једно десетак лежало, само мало отпушених. Онда тешко уздахну, опет се подними и нешто се дубоко, дубоко замисли.

Наједанпут устаде и поче немирно горе и доле ходати по диванани. Нешто је у себи шаптао, тешко, уморно превртао очима и млатао рукама, као да се с неким препире.

— Е, јадни и чемерни прото! — викну промукло. — Покрадоше те, отеше ти све... Ономе си псу јуче крстио дијете... Јеси ли де?! Данас ти рече паре донијети, па, ето, видиш! Ама не вјеруј 'ришћанину, сунце га небеско сагорило!

Од силне мржње, пакости, злобе, сав се тресао и дрхтао. Умири се и сједе. Смота нову цигару, отпуши је мало, па је полагаано спусти међу оне остале, те се опет одбочи на руке и замисли.

Изиђох иза стрехе, а за мном Стевица.

— Помози Бог, оче прото!

Он се трже и узневијерено ме погледа, силно, страховито ме погледа: — ко си ти?! Оклен си? Шта сам ти крив?!

— Помози Бог, оче прото!

— Ама, каква си ти вјера?! Шта ћеш ти од мене?... А куд си ти пошô, Џибићу?! — пиону, као да га нешто уједе за срце, кад угледа Стевицу иза мојих леђа. — Је ли те то послô куљави Џибо да се мало, знаш, наврнеш код проте: да видиш је ли крепô? Ако није крепô, бива, да га упиташ кад ће, а? Џибовино Џибовино, шјеме ти се умело!... Ама, шта ћете ви, људи, од мене?!

Глас му је злобно, пакосно грмио, а кроз рапаво, промукло грло пробијала је дрхтава узнемиреност.

— Па онако смо се, оче прото, мало наврнули...

— Ама како сте ви ушли да вас пас не опази и не залаје?... Нећеш више ни залајати Џибовина ти се меса на Божић најела! — загрми, суну у собу, излети с пушком и, у трку, посрћући, изгуби се иза кућа.

Стевица поблиједио, па дрхће као прут. Очи му се укочиле од страха.

Пушка грмну, пас скикну!

— Тако! Кад проту не знаш чувати, који с тобом залагај братски дијели, а ти сад носи поздрав у пакô старом Џибукарди! О-о! Ама како су могли ући?! — чуди се и, узбуђен, узнемирен, потресен до дна душе, хода по авлији, носећи у руци задимљену пушку. — Неко ми и звоно скинô с авлискије' врата! — врисну, упути се, дрхћући, вратима и стаде снажно теглити за дебео конопац, који ми нисмо ни опазили кад смо ушли. Конопац је био везан за кућни комјен.

Залупаше повелика, крупна, јасна звона, са свију прозора, врата, и са чађавог, кућног комјена. Сва су звона вјешто била повезана једно за друго. Он стао, па љутито вуче за конопац, а звона циче, јече и потмуло се разлијезу.

Остави авлијска врата и стаде отварати стаје мумлајући нешто кроз зубе. Кад год коју стају отвори, а звоно изнад врата цикне. Кад све обиђе, умири се мало, уђе у подрум и поче се разговарати с коњем који радосно зарза кад се врата отворише.

— један! Како си ми, како си ми, магајце један? Нијеси ти коњ, већ онај вејити, вејити магајац! — тепа му, и чује се како га милује и лагано удара по сапима. — Сад ће теби твој прото дати соли, па дати зоби, па те онда лијепо напојити и истимарити. Воли тебе твој прото, магајцино једна стара! А зељова! — раздера се и стаде љутито, злобно шкрипати зуб'ма. — Њега је прото опремио, да носи у пакњ старом Џибукарди селам, ама максуз селам, што балије кажу!

Кад напоји и намири коња, уђе у собу, остави пушку и изиђе на диванану.

— А ма, што сте ви, људи, дошли? Ја тебе мало књ и познајем — окрену се мени и наднесе руку над очи. — Ти си...?

— Јесам, јесам, оче!

— Е, па, ето, шједи, кад си дошњ. А, закона ти, ђе се нађе с тим Џибиним пашчетом?... Шједи, шједи, па ћемо попиту каву, па свак за својим послом! Шједи и ти, Џибићу, кад те већ ђаво донио. Шједи, Џибићу, шједи, мјесто се прошјело под тобом! Твој ми је ђед о глави радио, па отац, па сви твоји, али ево им!... Млого ме је — обрну се мени и пружи ми млин, пун несамљевене каве: — Самељи то, снажан си, видим, па ћемо попиту каву, па свак за својим послом! Млого ме је, кажем ти — уђе у кућу, клекну на кољена и поче распиривати ватру. — Млого ме је, кажем ти, Џибо — диже се и пође у собу. — Ђе ћу сад наћи ђезву, вилцане, шећер? А! Ево и'! — чује се из собе. — Млого ме је, кажем ти, — настави, излазећи — Џибо облагивњ и код владике и код овог швапског суда. Ама мрачајски прото, ако'ш, мало бенда и владику и овај суд... Не гледај, Џибићу! Што звјерњаш по

соби, а? Има прото свега у својој кући; немој Мислити да нема... Јеси ли самћио већ? — издера се на ме.

— Јесам, оче прото, јесам!

Изнесе каву. Почесмо, ја и он, пити.

— Оче прото, ули-де и Стевици један филџан.

— Јеси ли ти господар у 'вој кући, или је прото мрачајски?! — диже помамно главу и извјери се. — Пи ти каву, пи! Немој туј кô будала каква заврзивати... Види ти њега! Он да мени заповиједа! Данас га први пут донесе ђаво, па већ се направио кô неки господар у мојој рођеној кући. — Ама, није, оче прото, већ...

— Шта није, шта?! Е, е,! — стаде се пакосно кесерити. — Да је ово отров, налио би' Му и десет вилџана, ане један — нек цркне пашче! . . . Да је те би знати, колико је мене његов ђед, па отац, па сви његови мучили, облагивали, пањкали и код турског суда, и код овог швапског суда, и код владике, и код људи!... Али се мрачајски прото једанпут страшно осветио старом, крепалом Џибукарди — шкрипну снажно зуб'ма, поврже филџан, па устаде и поче као махнит, у некаквом заносу, горе и доле ходати, мла- тајући рукама. — Почуј-де, момчићу! Отишô ја једног дана у нурију да вјенчам једну сељачку Ђурђију. То је било за султановог наџака. Она моја Ђурђијетина остала сама код куће. Враћô сам се покасно из села. Прилазећи кући, чујем из собе Ђурђијин кикот и некакав мушки глас. Свежем коња за плот, скинем бисаге и кубурлуке, па се пришуљам пенџеру: Џибукарда с Ђурђијом! Кикоћу, говоре и уговарају како ће ме и кад ће ме са свијета смакнути. О, небо вас убило! — врисну, и сав се од љутине затресе, јер се толико занио у говору да му се чинило да сад гледа пред собом Ђурђију и Џибукарду и слуша како се разговарају. Поврати се из дрхтавог, ватреног заноса, па настави: Тргнем пушку из кубурлука: 'оћу ли пуцати, мислим се. дуго сам премишљô, Док Ми нешто не суну кроз главу. Ућем у кућу, снимим с тавана три вијенца оније' љутије',

црљеније' паприка, закључам врата на соби, намакнем капке на пенџере, па онда, како се вуруна споља ложи, турим оне паприке и пробијем пет-шест лончића на вуруни, затворим је сачом а и тутунлук подобро зашушкам да дим не пролази. Ја кад се распали паприка, ја кад поче праштити, ја кад стаде Џибукарда с Ђурђијом играти и пјевати! „Отвори, по Богу брата!“ — пишти Ђурђија ко змија у процијепу. „Отвори, оћорависмо! Помагајте, људи, поцркасмо!“ — „Оче и у Христу брата, тако ти све те причести и часне трапезе, отвори!“ — преклиње Џибукарда и таба по соби кô каравлашки мећед. — „Отворићу, отворити, док се вјенчате, и док мени Џибукарда, 'нако испрема се опијело очата. Вјенчасја раб божји Џибукарда, раба божја Ђурђија!“ — смијем се ја и раздраган одам испред собе. И данас ми се чини да ми је то био најзадовољнији час у животу!

Престаде и, сав блажен, задовољан што је имао то коме испричати, сједе на праг.

— То је ћед тог пашчета, ако почем нијеси знао. Крепô је давно — додаде заједљиво и злобно погледа Стевицу, па поче сркати већ охладњелу каву.

— Па шта би са њима, оче прото?

— Кад је паприка сагорела, отворио сам врата и избацио сам и', онесвијешћене, пред кућу, онда сам, по обичају, свршио вечерњу, закључô кућу и легô спавати — рече мирно, без искре узбуђења, и припали цигару.

— И ти си како велиш, и како чујем, много трпио и патио?

— Јесам. А што је теби за тим? Што сам препатио, не казујем свијету! — издера се осорно, одбочи на лактове, спусти обрве, па се удуби свом снагом у некакве црне мисли и укочено се загледа у западно небо.

Вече се примиче. Сумрак се као крадом шири, а сунце лагано, бôно, величанствено бôно, за планинским врхунцима издише.

На подужем дијелу западног неба пружици се тамномодри облаци, испросијецани оштрим, при крајевима зашиљеним пругама које се црвене као усијани челик. Из раздробљених, испреметаних, облачних комада, као из рапавих, планинских пећина, избија отворена, свијетла црвен попут распаљене ватре усред црне, бурне, јесенске ноћи. Преко црвених пруга и оне чудновате, пећинске ватре превукоше се тихано мрачни облаци, и цијело западно небо чињаше се као огромни, дебели, тамни застор.

Сутон се све више смрачује, и као да лагано шушти, обавијајући све пода се у дрхтаво, нијемо, ледено ћутање. Све ћути и дрхће; све се спрема на миран, угодан починак, да у заносном, слатком, ћутању проведе кратку, влажну, миришљаву ноћ. Одасвуда бије влага. Вече мирише и разлијева око себе сладак, опојан мирис. Мирише сазрело жито, миришу модре, набубриле шљиве кроз поблијеђело, поспано лишће, мирише милодув и босиље — све мирише и одише снажном, опојном свјежином, а у меком, слаћаном шуштању изумиру пошљедњи, дрхтави одјеци тешког, уморног, дневног живота.

Прото се трже, погледа у ноћ, задрхта и престрављено се стресе. Клисну у собу, скиде пушку с клина, пребаци је преко себе, а дугачак нож задјену за појас, па нас оштро, сијекући очима погледа и узнемирено, дрхћући прошапта:

— Дјецо, црна је ноћ на земљу пала. Свак себи! Тражите конак!

ЗУЛУМ СИМЕУНА ЂАКА

Јесен се је поодавно одомаћила. Све је срађено. Кукурузи се перушају, конопље набијају, а и котлови су почели пећи.

Игуман је извадио дозволу и јуче још пред зору наставио котао. Примакао је један ред преко дозволе, али игуман је, па неће на њег' ни свијет ни суд. Тако он, кажу, ради сваке јесени.

Сједи се око котла, помало пије и прича да котлар не задријема. Одмах до пинте сједи Симеун Ђак.

— Знаш ти збиља, Петрићу, какав је зулум Симеун починио у Бронзаном Мајдану? — упита ме котлар Мићан и сагну се да сјарне ватру.

— Још мало, па ће прокапати! — Зар не знаш збиља?

— Не знам. Какав зулум? Кад?

— Ето га, нек ти приповједи. — Само што није прокапало! — И данас још Мајданци на њег' шкрипе зуб'ма.

Наточи ти мени, Мићане, једну чашу — вели Симеун — да ја видим каква је нова ракија, а за то... Боже, лијепог здравља, наша је ноћ и божја.

Мићан наточи. Симеун узе чашу, мало нагну, отпљуцну, па ће:

— Браћо моја, што која година, све слабије! И берићет и ракија и људи и све, све!... Опогани се свијет, истрова се, па крај! Ни оне старе пјесне, ни оније' људи, ни оног весела и шенлука, ни оног старинског јунаштва... Све се изродило и некако асли преокренуло.

— Богме је тако, Симеуне! — уздахну неко у мраку. — Мићане, Мићане! Дај свијећу — прокапа котô!

Котао прокапа, Симеун отпоче:

— Па баш 'оћете да вам приповједим? Е, 'ајдеде, кад сте навалили. Онако од истине, што је за дружине. То вам је било некако прве ли, друге ли — не знам сад право — нећеље... Биће баш прве нећеље иза укопације. Крајишници се враћају... бјеже од Бање Луке. Јадно, чемерно, убијено, бјежи, не обазире се... Ја и покојни Партенија — вјечна му памјат — стојимо горе код кошарâ, па гледамо... Врви Крајишник кô да из земље изниче! Стали ми, па бројимо... Људи, нећете ми вјеровати, а ово је цијела цјелцата истина: седамдесет и три ли, и двије ли — сад ћу вам, бој се, слагати — 'иљаде све сама Крајишника набројисмо! Та силесија прође испред нас, док би чојек ударио длан о длан. Голо, јадно, чемерно, бјежи, не осврће се... Један, сирома, ижеднио, лијепо му пјена тргла на уста, сврати се оном точку код горњије' млина да се напије воде, а покојни Партенија — вјечна му памјат — затеже из острагуше, па у пô поле чела прас! А ја зграби' штуц, па посред сриједе оног мјеста ће је Партенија згодио! Ено му гроба, нек ми не да лагати — викну одушевљено Симеун и показа руком на гроб покојног Партеније.

— Так'и ми се рађали! — узвикну весело Мићан и пружи ми пуну чашу башице. — Сама прва кап! Де-де, даље причај.

— Е, људи моји, нит је та'кије' нишанџиâ кад било, а какав је земан настô тешко да и' и буде, — дочека неко из мрака.

— Вели покојни Партенија: „Симеуне, сине мој ду'овни“ — настави Симеун, кад искапи чашу — „ти добро, вели, знаш шта су, каже, Мајданци радили... какав су, вели, зулум и незаконије чинили на нашије' светиња' по нашије' намастирије' и црква'. Видиш:

Крајишници су, вели, разбијени; настаје, каже, друга судија. Мутно је, вели, данас вријеме у нашем отечеству, ама ће се, каже, брзо избистрити. Већ мој, вели, ду'овни сине, док је 'вако вријеме, требало би на Мајданце“. — Наточ'-де ми

једну, Мићане! — „Требало би, каже, на Мајданце 'нако јуначки ршум учинити; јер доста су и они нами и овој нашој светој ћаби јада задали. Добро то, вели, знаш, шта би ти, каже, говорио!“ — „Знам, ама како ћемо?“ — „Лијепо“, вели. — „Оно неке године, кад сам...“ Ама, наточи ми, Мићане, једну, пост' јој њезин! — „Оно неке године, вели, кад сам ишô у Каурску, донио сам једну швапску шкрљачину и једну овинцирску... гереналску кабаницу. Купио сам то, каже, неђе у Задру од једног Прајза. Опазио сам ја већ одавно да ће нешто бити, па велим: нек' се и ово нађе, злу не требало! Ето ти, вели, те шкрљачине и гереналске кабанице, а ено ти мога ата, што ми га је покојни владика Прокопије, каже, поклонио за стотину жутије' дуката... Наби, вели, ту шкрљачину, обуци кабаницу, припаши сабљетину, узјаши ата, а већ, вели, не гине ти оку-двије ракије попиту, па...“

— Што не наточиш чојеку чашу ракије, Мићане?! — набрекну један на котлара. — Видиш, стегло се чојеку грло, па не мере да приповиједа.

Симеун искапи на душак.

— Ће оно стадо' ја?

— 'Нође: „А већ, вели, не гине ти оку-двије ракије попиту, па...“ — исправи га котлар.

— Да! — „А већ, вели, не гине ти оку двије ракије попиту, па онда кô каква швапска гереналина међу Мајданце, те чини, каже, како те памет твоја учи! А само, вели, дами није браде, ја би' ишô, ама не мерем с брадом. Бојим се, вели, познаће ме, па оде и брада и глава.“

Ја укабули', па што Бог и срећа јуначка дадне... Те цијеле боговетне ноћи нијесам могô ока на око склопити. Мријети, људи, ваља, а душа излази на тијесна врата: мало сам се и бојô. А како се не би' и бојô кад 'вамо знам какви су Мајданци...

Шјутрадан устадо' рано. Истом зора почела бијељети. Помоли' се Богу, па се онда обуко'. Најприје човали чакшире,

па чизме пре'о колена, онда, припаса сабљетину, по земљи се вуче, па натучо' шкрљачину, па онда обуко' кабаницу и сапе' златали пуца. Ни игуман ме не могаде познати, тако сам се био прерушио. Све то би, док би чојек попушио лулу дувана. — Ули-де једну, Мићане! — Још сунце и не мисли огранути... Људи, нећете ми вјеровати, а ово је цијела цјелцата истина: кад се огледа' на шјену — ни узми, ни подај — права правцата швапска гереналина!

— Е, људи, да и то чујем, док нијесам умро: шјен без сунца! — чу се неко иза каце.

Симеун погледа попријек у мрак, изврну чашу башице, па настави:

— Кад сам узјô 'ата и изашô на Козијерац, било се подобро одјутрило. Кô иза јучерашње кише изведрило, ниђе облачка! Само доле над Козаром наднијели се црни облаци, а горе око Кочића Главице врза се густа маглуштина... Језди ђогин, по'ладан вјетар пирлија, а срце Ми се у прсије' разиграло. Зађо' у Медењак, па загрокта':

Медењаче, висока планино, не 'раниш ли у себи јунака који би ми на мејдан изишô?

Симеун у одушевљену одиста и отпјева, а неко дочека из мрака.

— Не чуј, вило, не преузми гласа!

— Е, људи, баш 'нако по старинску! — чуди се котлар.

— Да шта ти мислиш? — продера се Симеун. — Кад сам стигô у Мајдан, мртво све кô гробље. Ниђе никог!.. Паче није! Нијесам још био стигô... Ама, немој, оца му, пометати, па чојек не зна како ће... Заборави' се! А давно је, браћо, и била укопација...

— Давно, предавно, мој Симеуне! — уздахну Мићан и сјарну један угарчић. — Људи, бојим се, да неће загорети? — Де-де, Симеуне; што си стао? При повиједај, да видимо, шта ће бити — вели Мићан и пружи му опет пуну чашу башице.

— Кад се мало одмори' на 'ној страни под Медењаком и привати' крува, — настави Симеун — узја' јопе' на дорина кô на горску вилу, па повади' сабљу из корица и подвикну грлом јуначкијем: „Ан банга баталијун гитара јорда Бања Лука, Кадина Вода, Бронзани Мајдан сема пирден! Баталијун! Баталиј-у-н!“ Јече, људи, горе и гудуре — од стра'оте се бојје ћутећи не мере... Крпатим ја грчки, наносим мало на арапски, забркљачим коју каурску, а понека се и каравлашка омакне!... Кô белћим: ја сам геренал, а за мном иде баталијун... табор војске. А ударио сам по гори барјаке и оставио разапет чадор, нек виде Мајданци да баш иде за мном војска, а ја кô гереналина напријед измакô. Нека кô мисле: пошô Швабо од Бање Луке, ударио на Кадину Воду, па ће сад преко Бронзаног Мајдана тамо у дубоку Крајину... Гони Крајишнике! — Нали-де ми једну, Мићане! — Тако сам ја то ижињô и уредио. Али давно су јопе' казали: ће је среће, ту је и несреће.

Кад бијадо' испод Маслиштâ, па да ћу 'вамо кроз Кланац, среташе ме два Циганина: „Помози Бог, Симеуне! Шуњ, куда с Богом?“ Познаше ме. Ја протрну' сав, ама се брзо сабра'. Звизну сабља са Цигана полећеше главе, а ја ободо' ата кроз Кланац. Ево ме у Мајдану! — Е, де-де ми сад једну, Мићане, уточи!

— Де-де, Мићане! Нали чојеку чашу ракије.

— Боже мој! — чуди се један. — Кô оно вријеме! Онда је могло свашта бити.

Симеун изврну чашу, стресе се, па настави:

— Кад сам дошô у Мајдан, све се дигло! Јаучу жене, дрече дјеца... Људи моји, мене обузе некаква жалост. Али, кад се шјети' њи'овије' зулума и незаконија, нестаде жалости, ко да је руком однесе. Освета, освета! Каква милост! Оно, истина, јеванђеље и свето писмо... ама, чојек је чојек. „Турк пезевенк, бре!“ — закрпати на муктара кад изиђе преда ме. Цепти на њему ћурак, кô да га је грозница у'ватила. Нареди'

му да сазове све Мајданце, и ја се окрену' према Медењаку, па забркљачи': „Баталијун, гирдена сора!“ Знаш, да се не би побунили... Скупише се ови. Само Шаћир Пулац заграби уз ону страну од џамије, а ја зажего' из штуца — прас! Жива га земља не дочека...

— Буди на ријечи, при којој си, а мен' с' чини, да је Шаћир лањске године на сараорини погинњ?

— Није то, чоче, онај Шаћир!

— Ама, јест, чоче! Један је Шаћир Пулац. Нема и стотина!... Шаћир Пулац, онај зулумћар што је за турског суда сто пута, макар, за часном трапезом ручњ...

— Ма да, чоче, тај! Зулумћар? Зулумћари су сви они били, осим честитије' и паметније' Џинића. Бога ти, немој ме пометати, јер... Кад се скупише пред џамијом, нареди' да се усијече нарамак, ама подобар нарамак прућа. — „Лијежи, Турк пезевенк, бре!“ — загрми ја с ата. Један по један, док дође ред на муктара. — „Аман, господару... царски сине! Аман, не срамоти Турчина!“ — „Лијежи, Турк пезевенк, бре!“ Кад виђе да ништа не помаже, истрже се ко рис од оне двојице што су га држали: „Мртва ме, каурине, мореш...“ Не доврши. Звизну сабља! Људи моји, нећете ми, море бити, вјеровати, а ово је жива живцата истина: сат ли, подруг ли, стајњ је труп усправ, а глава се откотрља, па говори: — „Каурине, вели, при'ватио си Босну, ама, наш цар има још земаља... Чок јаша падиша!“ Мени би нешто жао.

— Шјетио си се, море бити, оне пјесме: „Јао мени до Бога милога ће погуби' од себе бољега?“

— Јесам се, вала, баш те пјесне шјетио! — потврди Симеун. — Али се загазило. Мора се гавелати. Нашједе ми крв на очи. — „'Оца, на џамију!“ Моле, преклињу. — „Вакасуз је, честити господару... царски сине!“ — преклиње 'оца. Ја се окрену' према Медењаку, па подвикну': — „Баталијун гитара јорда Бронзани Мајдан!“ Препале се 'оца и попе се на мунару. Ја одја' ата и дадо' да га водају, па се онда, књ какав кесеџија,

крену' силовито кроз сокаке и м'але. Све мртво ко гробље. Само сабљетина о калдрму звецка, а 'оца на џамији учи. Учи, 'оца, и ја сам учио! Наредио сам био да се и ручак спреми, ама кесеџијски ручак: погача на копрен, печен крмак и десет ока вина. Кад се врати' — а оно све стоји готово на 'ној равни пред џамијом. Рушим ти ја крметину, пијем вино, а 'оца једнако учи. Учи, 'оца и ја сам учио! Ту сам 'нако кесеџијски ручо и покупио нешто намета. И данас се од тог, међу нами буди речено, помало беслеишем и дуваним. — „Мајданци, на скуп!“ Скупише се. Ја узја' ата и завитла' сабљетином: — „Симеун Пејић Рудар, ђак од манастира Гомјенице!“ — па ободо' ђогу низ Котаре равне. — Мићане, наточи ми једну, пост јој њезин, да разбијем старе дерте!

— Људи моји, нит је так'ије' јунака кад било, а какав је вакат настô тешко да и' и буде! — чуди се и крсти онај за кацом.

ИСТИНИТИ ЗУЛУМ СИМЕУНА ЂАКА

—Ја млим, људи, требало би претргнути; шта би ви рекли? — упита котлар, па спусти справу у пинту и поче „градијерати“.

— Зар ти то мореш, Мићане, без свијеће? Не видиш, болан!

— Свеједно, брате! Донио ти миљун свијећа, а не донио ни једне — не знам ти ја овије' лумера. Гурнем ово у пинту, па ако стоји, добро и јест; а ако се врти, нек се врти. Шта ћу му ја? Ништа му ја не знам, да простите, кô нека ствар кантару.

— Да нијеси ти, Симеуне, почем вјешт овим швапским лумерами?

— Бјежи, чоче, какве лумере, каква ли... На ли-де, Мићане, једну чашу, па додај 'вамо. Ја ћу њу градијерати. Док окусим, знам колико је гради.

Мићан му додаде пуну чашу.

— Знаш што је, Мићане, ако још само кап... Знаш што је кап? Кажем ти, ако још само једна кап кане — слободно мореш цијелу пинту пролити: не ваља! Управ ти је сад под мјеру: десет гради.

Симеун се нешто присјети, па нагну још једанпут.

— Није! Нијесам добро погодио. Чекај, чекај! — забрза, изврну до дна, па се стресе. — Десет и пô! Управ под мјеру. Толико ти је. Ако ми почем не вјерујеш, ено ти Бање Луке и царске мјере... Свачем ја знам верак. Нит ми требају какве справе, ни каурске лумере. Шта ће ми тај гад? И досад је свијет без тог био, па је некако живио... Ја ти кажем, Мићане, ено ти царске мјере, па вали ли, штоно кажу, један драм од десет и по гради, горио ти ја кô ова што ће сад планути! —

вели Симеун, па сасу двије-три заостале капљице на ватру, а плавичаст пламен лизну уз један угарак.

— Е, кад је тако, Симеуне, онда Боже помози. — Осмјехну се Мићан, засука рукаве, па измакну пинту испод цијеви. — Помоз'те људи!

За часак накладоше нов котао и подјарише ватру.

— Симеуне, зове те отац Сопронија — долетје ђаче. — Теби је, Мићане, рекô да му у 'вај ардовић улијеш ракије, ама добре... Игуман ти је прикричио да добро припазиш, јер би, вели, могла оклен виданција трнапити... 'Ајдемо, Симеуне!

Одоше и однијеше пун ардовић башице. Симеун посрђе и крупно уздише:

— О, мајко моја! О, свети мој оче, не мереш да спаваш. Разбио ти се сан. Ето теби твог Симендаша.

— Симендашу! Пострагијо стара! — чу се громовита гласина оца Сопроније.

— О, мајко моја! О, свети мој оче! — јаукну од радости Симеун, удари главом о олтар, паде, и једва се диже, па се изгуби у мраку.

Мићан прегледа још једанпут котао. Кад нађе, да је све у реду, огрну хаљину, сједе пред ватру, извади лулу, па напуни. — Оно нам је — вели Мићан, па се сагну да метне угљен на лулу. — Оно нам је мало прије причô Симеун какав је зулум починио у Мајдану. Млого је, Бог и душа, ударô у страну, ама није му замјерити: остарио је. Ја ћу вам сад један зулум његов приповједити — али прави, истинити зулум. Ја млим да нијесте задријемали? Слушаћете? Е, онда добро; чујте:

Било је то на двије године пред ову пошљедњу буну, да Бог да не била пошљедња! Баш те је године, ако почем пантите, пао Ђурђевдан у Велики Петак. Добро то тубим, кô да је јуче било.

Био сам уз покојног Партенију момак. Тог цијелог пролећа препили су Партенија и Симеун и учили некакве депешине... лепешине, како ли се каже. Те су им лепешине долазиле из Црне Горе и од српског књаза из Биограда. Увијек су им стизале око поноћи у глуво доба. Тако су барем они говорили и народу казивали. Ко им је то доносио, ја вам ни данас не знам казати. На моју душу, не знам, браћо! Лепешине су стизале, они су учили, а ја сам износио из подрума ардовић по ардовић.

Једног дана пребаци Симеун штуц пре'о рамена, па ће покојном Партенији:

— Свети мој оче, ти чувај ову нашу свету ћабу, а ја одо' у ешкију. Више се, вели, овај зулум не мере трпљети.

Про'ода се горе до млинâ, па се пред мрак врати:

— Још, вели, није дошô земан за крст часни крвцу проливати, за 'Ристову вјеру умријети. Донес'-де, Мићане, још један ардовић! Другог дана јопе' штуц на раме. Испратисмо га ја и Партенија надомак оног моста на Гомјеници. Туј још попише по неколико полића, ижљубише се и алалише. Ми се вратисмо, а Симеун некако жалостивно отпјева уз Куреповац тамо према Грмечу:

Већ је крвца из земље проврела, земан дошô, ваља војевати.

Партенији се нешто ражали. Иде, а сузе му врцају, крупне кô љешници:

— Е, мој Симеуне, моја грдна рано! Проклете те твоје ћуди!

Не прођоше ни двије неђеље, ето ти Симеуна ће иде:

— Нема, вели, сложна и једина друштва. С овим се народом не мере ништа почети. Понеси, Мићане, по Богу брата, ако иђе кап имаш!

Наставише јопе' пити. Ардовић по ардовић — лето дође; ардовић по ардовић — љето прође, јесен дође. Ниће капи ракије!

Шједе они мамурни. Шљива премакла, па се забринули. Кажем вам, ниђе капи ракије!

У цијелој намастирској нурији само је те јесени у Гавре Брадаре пекô кот'о. Три пута ме је слао Партенија Брадари по ракију. Не да се Брадара ни дићи. Вели:

— Да те послô мутесарип бањалучки, не дам! Не дам, брате, ни за паре, ни за љубав, не дам никако!

Мисли омсица: шљива је премакла, сад ћу шићарити. Сад ил' никад! А ви знате, кад Вла', штоно веле Турци, у'вати вурсат — мјере му нема!

Кад се ја трећи пут врати' од Брадаре, затекô и' у Партениној соби. Вргли руке, прошћете, остраг, па 'одају гор' и доље по одаји. Намргођени, љути, кô гладни курјаци; шуте.

— Зар не да? — викну Симеун кад ме угледа правни' шака.

— Не да. Каже: „Да те посло'о мутесарип бањалучки, не дам!“

— Даће! — загрми Партенија. — А тебе није послô мутесарип бањалучки, већ главом Партенија Давидовић Делић, игуман од намастира Гомјенице.

— И Симеун Пејић Рудар, ђак од намастира Гомјенице! — додаде Симеун, а очи му сијевнуше кô у катила.

Задркта' ја од главе до пете. Кажем вам, браћо, ко калуђера није служио — тај се не зна Богу молити!

— Мићане, 'ајд опремај коње. Ићи ћемо тамо у Мелину чатати некаквој бабетини страшну молитву... Симеуну опреми мог ата, мени зекана, а ти себи осамари ону ћораву кобилетину. 'Ајд сад!

Ја изићо' пред собу и стадо'. Од калуђера сам се научио прислушкивати. Врата су отшкринута, па се види. Партенија отвори своју собицу за оставу, па поче избацивати ођећу:

— Ето ти, вели, Симеуне, те моје ћурчине, што ми је покојни владика Антим — алал му курдељ! — поклонио за педесет бијели' меџедија. Ето ти и те шубаретине, а ево ти

оружља, па се наоружај, штоно има ријеч, до зубâ. Чуј сад што сам ја ижињô. По Крајини се прочуло да ћеш се ти одметнути у ешкију. Је ли? Јест... Е, добро. Кад сад пођемо од намастира, ти ме поћерај на ату, па кад будемо поред Брадарине куће ја ћу котлу, а ти за мном. Казаћу им, да си се одметнô, поробио и намастир и мене, па 'оћеш и главу да ми узмеш... Ја не знам како би друкчије разбили овај несрећни мамурлук?

— О, свети мој оче, твоје памети, твоје науке од истока до запада нема! — викну Симеун И пољуби Партенију у браду.

— Ту ћурчину, вели Партенија, мореш и наизврат обући. Наоблачило се, па се бојим биће кише... Мићане, поведи коње!

Ја стрка' низ басамаке и брже боље оседла' и опреми' коње.

Кад доведо' коње, а они већ изишли пред авлију, па 'одају и једнако се нешто договарају. Ја да вам је било видити Симеуна, по Богу браћо! Обукô ћурчину наизврат, па је сапô под грлом пуцетом колик' највећом крушком миољачом. На глави му шубаретина, има у њој у дуљину, Боже ме не покарај, пô аршина. На десно раме метнô свој штуц, а на лијево Партенину острагушу, па пребацио пре'о себе вишикелију. За припашајем се испријечиле двије зеке и 'анџар, има у њему аршин. Кад се окрене шкрипне оружље, а ћурчина се око њег' засалампија. У'ватио га некакав мерак, па ода и сијева очима. Партенија нешто облијеће око њег' а он га мрко

погледа и вели: „Знам! Доста! Буди мене миран!“

Објеси' ја још на ата кубурлуке са двије граше и кожне бисаге.

Ја и Партенија узјасмо и поћосмо.

Ти, Симеуне, вели Партенија с коња, мореш одма' двије-три пушке испалити, а послије... Знаш већ!

— Знам! Доста! Буди мене миран!

Кад бисмо на 'ној окуци у гају, јекну штуц кô небески гром; за штуцом цикнуше двије мâле, па се раздера острагуша кô свети Илија. Зуји куршум око ушију. Препаде се покојни Партенија, па се обазрије и викну:

— Устави, Симеуне! Устави, болан; доста је!

Симеун и не 'аје, већ једнако пуни и подврискује:

— Стан', курвићу, црни калуђере, данас мени измакнути нећеш!

— Устави, Симеуне! Устави, болан! стадосмо и ја и Партенија викати.

Не помаже. Пушка једнако прашти, не престаје. Партенији паде с главе камилавка и одваља се у поток, а једно му зрно проби џубе на два мјеста.

— Гони, Мићане, поплаћасмо главама на правди Бога!
— јаукну Партенија. — Ја мислио 'нако мало... а он сад почô озбиља. Да будале, Боже мој!... Гони, Мићане!

Поћерасмо колико игда могосмо. Ми на вр' гаја, а он на окуку; он на вр' гаја, а ми у луке; он у луке, а ми под Брадарину кућу.

— Ето калуђера! Сакри, дијете, ту ракију! — чу се неко код котла.

Доћерасмо коње управ пред котô.

— По Богу отац, какво је то тако пушкарање отуд? Да нијесу Мајданци? — пита Брадара.

— Не питај, већ спасавај! — 'укну Партенија и једва сјâ с коња. — Одметнô се Симеун у ешкију, поробио и намастир и мене, па 'оће и главу да ми узме...

— Стој, калуђере, губу ти твоју! — подврискује Симеун и једнако пуца уз луке.

— Ето га, Гавро! Спасавај!

— Бјежи, оче, у кошару... у сијено!

Ми се завукосмо у сијено. Партенија се завлачи, 'нако гологлав, и уздише: „Еј, блентави Партенија, шта учини сам од себе!

Извуко' се ја из сијена и примако' се брвнима. — Шути, Мићане! — виче Партенија. — Шути, не диши! Ето га!

— Брадара, с калуђером на сриједу! — викну Симеун и сја с ата.

— Није, Симеуне, 'вође калуђер. Мало прије протрка тамо у село — одговара Брадара и дрхће.

— Мени је свеједно. И ти си брадат — рече Симеун, па га у'вати за браду и стаде водати око котла.

Вода га и чата баш кô на вјенчању: „И Брадара роди сина, Мануила...”

— Да теби, Гавро, није почем тешко? — пита га Симеун, па на сваком ћошку застану. Брадара се кукавни поклони, а он га дрмне штуцом међу плећи. — Е, не мереш, брате, друкчије. Ово је јерусалимско вјенчавање. Девет пута ваља обићи око котла. Тако је то на нашој светој ћаби.

Обиђоше девет пута.

— Е, сад си вјенчан; ама 'нако јерусалимски вјенчан! Сад понеси ракију!

Јадни Брадара нали плоску и стаде више котла. Почеше пити.

— Гавро, брате! — вели Симеун, пошто попи неколико полића. — Гавро, брате, ја се огријеши' о те! Опрости, брате! О, проклете моје ћуди!

— Вала, Симеуне, не ваља ти посô.

— Опрости, брате, опрости! — Викну Симеун и скочи, те се пољубише. — Збиља, Гавро, је л' 'вође отац Партенија? О, проклете моје ћуди!... Мало не уби' калуђера... Да сам га, којом несрећом, убио, куд би ми онда душа! Зови га, Гавро! О, оче мој свети!...

Једва Партенија изиђе из кошаре. Кад се угледаше, обојица заплакаше, загрлише се и пољубише, па онда отреше сузе и шједоше пити.

МЕЈДАН СИМЕУНА ЂАКА

Тишина. Само котао кврца и каткад варница прсне, па се као у љутини распршти и утрне. Кроз поразбијане црквене прозоре шири се тежак, загушљив Мирис од зејтина и тамјана и мијеша се с млаким ракијавим задахом који се диже поврх узаврелог котла.

— Дај ми кажи, Мићане! — трже се мајстор Глишо као из дубоког премишљања, примаче се ватри, истресе лулу о длан, па је опет напуни и метну угљен... — Дај ми кажи, Мићане, мореш ли икако знати што Симеуна не закалуђерише? Ето, рећемо, служиш већ пуни' тридесет година калуђере, па ћеш то, ја млим, боље знати него ико други. Е да 'вамо речеш да није учеван, јест, брате, богме дупло, кабасто учеван! Ено у намастиру има макар два товара књига, па коју гођ отвори зна у њој на моју душу кô и сарајевски владика, а да и не мећемо у рачун овог бањалучког трбушастог Ликоту што носи шкрљак кô и сваки швапски шикутор, срам га и стид било Крстова лишца!

— И ја се, људи, томе чудим: што би то могло бити по сриједи? — чу се неко иза каце, па зијевну и стресе се.

— Е, мој брате, учеван велиш! Он 'вамо учеван јест, ама није све ни у науци. Сјарни-де, Глишо, тај угарчић!

— Јунаци моји, ја би' рекô да је томе ракија највише крива.

— Оно да... додуше... 'нако по прáви...

— Ја не знам — завија и заплеће Мићан.

— Ракија, Мићане, ракија! Немој завијати. Часног ми крста, не крстио се њим већ клањô кô Турчин или носио шкрљак кô трбушаста Ликота — срам га и стид било Крстова лишца! — ако Симеун није досада попио толико

ракије да би се на њој, кад би се пуштила кроз бадањ, могло самлети двадесет улчека сирове зоби!

— Ти, мајсторе, увијек прегониш! — љутну се Мићан. — Двадесет улчека сирове зоби! Не гријеш, болан, душе!

— Не гуди ни ти, Глишо, баш тако дебело! — чу се онај иза каце и опет зијевну. — Пију, а и пили су, драгости моја, и други. Или је покојни Силавестар пио, или је жив роб није пио, па га јопе' заигуманише, па запроигуманише, док га чак и не зајермонашише. Шта ти велиш, Мићане?

— Боље да и то раде него да носе шкрљаке и да се по Бањој Луци шајцају са швапским роспијама кô трбушасти Ликота, срам га и стид било Крстова лишца! И то ми је владика и један Крстов свјештеник! — викну мајстор Глишо и презриво пљуну.

Мићан их погледа мрко, дебело, па мирно, као с неком тугом настави:

— Ћуд је њему његова крива, ћуд! Он ће шјећети с тобом, разговараће се, братски ће се љубити и грлити, онда ће скочити и подвриснути: „Стој! Буди мене миран“ — па ће те на мртво име испребијати, ако је јачи. Крошто, зашто, то нек сами Бог зна. А право, по души кад будемо говорити, мекана је срца и податне руке: залогај би чојеку из уста дао. Нема вајде крити, воли, браћо, и да мало удари у страну кад о себи говори. Али његова лаж, његове, 'оћу рећи, бешједе, нијесу ником на штети.

— Какав је да је, наш је! Драг нам је.

С ону страну цркве чуше се промукли гласови, одјекнуше потмуло кроз цркву, разлише се и тихано, дрхћући изумријеше у врховима четвртастог звоника и обло сведеног кубета.

— Ето и', на моју душу, котлу! — трже се Мићан као да га нешто за срце уједе и устаде са стоца.

На авлијском зиду више котла затрепери свјетлост од свијеће, па се заигра по котлу, док се и по нама не расу. Изнад

олтара према ватри указа се Сопронија Лубурић Кнежолољац, проигуман од намастира Гомјенице и Симеун Пејић Рудар ђак од намастира Гомјенице. Огрнули некакве старе, лисичином постављене ћуркове, испријечили подугачке чибуке, па иду и помало посрћу, а ђаче пред њима носи дебелу, воштану свијећу.

— Добра вече, ктитори и приложници сија свјатија обитељи и всего мира!

— Бог добро дао, оци наши ду'овни! — одазваше се сви и поскакаше на ноге.

— Ракијо мајко! — прошапта неко у мраку.

— Ама, ви се нешто заговорили о Симеуну и о старим калуђерима, па чусмо... Не да нам се спавати... те дођосмо да... — заплеће језиком отац Сопронија.

— Не шједај, Симеуне, на ту клупу! — викну Мићан и подмаче му свој столац да сједне. — Малоприје нам се не'отице просу ком, па је, прошћеш, мокра.

— Није ни он најсувљи — промрмља неко из каце.

— Шта ви то причате о мени? — учини се Симеун као да и не чу што онај у мраку рече.

— Збиља, без шале, шта ви то причате о мом Симендашу, о мом старом делији и бранитељу ове обитељи и ове наше свете ћабе? — рече врло меко, готово побожно отац Сопронија и сједе на праг од подрума. — Ја најволим на прагу...

— Од подрума! — додаде неко из мрака.

— Ама, ко то вечерас непрестано надовезује и бронда у мраку?! — разгоропади се Симеун, скочи помамно са стоца и живо сијевну очима. — Часне ми трапезе, ја ћу ш њим вечерас морати подијелити мејдан кô бирземаниле с Асан-бегом Чеком од Сане, па коме Бог и срећа јуначка вољадне!

Једва га умирише и свладаше да не подврисне: „Стој! Буди мене миран!“

Мићан им, и њему и оцу Сопронији, наточи по чашу ракије. Слетише са свију страна Симеуна да им приповједи како је дијелио мејдан с Асан-бегом Чеком.

— Ви 'оћете да вам то приповједим? Е, моја дјецо, истровô је Швабо свијет, испоганио и превјерио. Ушла у народ некаква невјера и проклетство. Нико ником не вјерује, па се бојим да ви мени нећете вјеровати...

— Јест богме, Симеуне! Пошљедње је вријеме настало, видим ја. И владике почеше кô и шикутори носити шкрљаке и шајцати се по чаршији у по бијела дана са швапским роспијама, стид и' и срам било Кристова лишца! — уздахну мајстор Глишо и опет презриво пљуну.

Послије дугог мољакања и устезања, Симеун изврну чашу и поче:

— То је било прве неђеље иза укопације, а управо на неђељу дана пред онај мој, ако се почем шјећате, зулум у Бронзаном Мајдану, кад сам оно 'нако по старински мало преплашио Мајданце и покупио нешто намета. 'Устрија је, кô што знате, била већ заступила. Швапски солдати изишли су с једним капетаном на Кадину Воду, поразапињали чадоре, па 'нако ћуте. Свијет се био мало смирио, али још, штоно веле, заудара кокија од барута. Тако то потраја једно два-три дана, док повикаше: „Ето, вели Турака Крајишника на Бању Луку! Ето и', кажу, кô на гори листа!“. Једни ће, чује се, ударити, под Дервиш-агом Поздерцом, преко Полоја, па на Бронзани Мајдан, па онда већ преко села доле на Бању Луку; а други ће — нали-де, Мићане, још једну чашу оцу Сопронији! — а други ће, под Асан-бегом Чеком, кренути са Сане уз Козицу, па ће пријећи на Томином Мосту преко Гомјенице и ударити на намастир. Туј ће, поговора се, у'ватити конак, вечерати, шенлучити, па онда, управо пред зору кад се дијели дан и ноћ, запалити цркву и кренути на Бању Луку. Тако се у оно вријеме новтало и говорило, и ово вам је, дјецо моја и Србови моји, кô једно историческо збитије.

Свијет се јопе' узнемири. Почеше луди склањати нејач и сермију у збјегове. Свеједно вам је, браћо, било кô кад човјек иза великог умора легне да спава, па га у пола сна пробуде.

Изишли ја, покојни Партенија и Исаија у авлију, па 'одамо и једнако погледамо у Гомјенице и ослушкујемо.

— Шта ћемо, браћо? Да бјежимо? — узврати се Исаија.

— Шта ти велиш, Симеуне? — окрену се покојни Партенија мени.

— Ја велим ако ћете ме послушати: да свете књиге, иконе, крстове, одежде и све што се могне из цркве дигнути, склонимо у збјег.

— Па и ја тако мислим — утаче се Исаија. — Онда би се, вели, и ми могли ђегођ склонити.

— Па онда, — настави' ја, и не гледећи на Исаију, јер знам какав је јунак — па онда да скупимо једно пет-шест стотина људи, па да бранимо ову нашу свету ћабу од пртоклети' Агарјана.

Говоримо ми тако, док улети у авлију Станко Ђаковић:

— Ето, вели, Крајишника уз Козицу! Чују се пушке.

— Шта ћемо, по Богу браћо?! — узвртио се Исаија кô Циганин у котлу, па дрхће кô прут и 'ода горе и доље по авлији.

— Шта је? Што си се уплашио толико? Калуђер си. Немаш дјече, па да ће, ако вечерас погинеш, плакати гладна и гола за тобом. „Шта ћемо, по Богу браћо!“ Добро. Шједићемо, пићемо и разговараћемо се ко и досад, док се људи не скупе, па...

— Теби је, Симеуне, увијек, до некакве бреспослице! Глава, болан, игра.

— У тебе игра, видим ја, да ми и не кажеш.

Препô се Исаија, замислио се, док се нешто не дошјети:

— Да зовнемо, вели, капетана и солдате с Кадине Воде да нас бране?

— Тешко оном кога други брани! — дочека' га ја кô из свог штуца; састави' ватру у ватру.

Попасно је доба. Сунце привило крају и већ пада на заранке. Пушке учестале. Пуцањ се све ближе и ближе примиче. Исаија узја коња и побјеже капетану на Кадину Воду.

— И стари су ти бјежали, кукавицо сиња! — викну, ја и испали' штуц за, њим, онда нареди' момцима да сазову људе, па шједо' с Партенијом пити. — Ули-де Мићане још једну чашу оцу Сопронији!

— Ули, Мићане ули — чу се неко из мрака. — Па мореш и Симеуну једну узгред наточити.

— Нек је отац Сопронија задовољан и почествован, а за ме је лако! — рече Симеун, искапи чашу, па настави: — Скупи се свијета пуна, равна равнијана авлија. Све наоружано до зуба, дошло да брани од мрски' Агарјана ову свету цркву. Покојни Партенија — и у гробу му 'вала! — изваља цијело цјелцато буре ракије из подрума да се народ мало ослободи и прибере.

— Пите, браћо и Србови моји! Боље да ми попијемо него Турци Крајишници и Асан-бег Чеко, булешуку му његову и џамијски шиљак!

И Бога ми, свијет се лијепо и подобро прибра. Станко Таковић узе гусле, превуче два-три пута гудалом, па кликну:

Свака стаза жали по јунака, равни Азић Заловару старог, а Трамошња Тому Ђаковића, Гомјеница Парту игумана, и јунака Симеуна Ђака.

Вјешт Станкела, Бог га не убиће, па провлачи ситно по струњи а грло укоритио, па мисли чојек: не пјева већ заједно са струњом плаче, јеца, цвили. Мене обузе некакав силан мерак, очи ми, успламћеше кô двије живе жеравице, па подврисну колико ме грло доноси:

— Стој! Буди мене миран, Асан-беже Чеко, булешуку ти твоју!

Гинућемо, браћо, сви ћемо гинути за ову свету ћабу!

— Сви ћемо гинути! — оде одјек гором и планином из пет стотина грла.

— 'Вала народу, који ће нас тако спомињати кад вечерас погинемо, бранећи Христов олтар и свету ћабу од мрски' и нечастиви' Агарјана! — јекну покојни Партенија кô убоден, а глас му жалобитно задрхта, и сузе га облише.

— То нешто, Симеуне, много жалобитно. Ули-де му Мићане, једну чашу.

— О, људи, ово укрстило са обадвије стране, па не да ока отворити! — прошапута зловољно Мићан и поче точити. — Јадан ли сам и кукаван, како ћу шјутра старјешини изићи на очи!

— Уточи, Мићане, узгред и мени једну — пружи му и отац Сопронија чашу.

— Истина, оче Сопронија, то се чини чојеку жалостивно, али то је једна жалобитна приповјест, кô једно, што вели Симеун, историческо збитије, — разлаже онај у мраку.

— Да, да, дјецо моја и Србови моји, много сам ја црни' и мучни' дана претурио преко ове сиједе главе бранећи ову свету цркву од немилостиви' и без божни' Агарјана, те вам је и ово кô једно историческо збитије! — уздахну дубоко Симеун и пружи руку да прими чашу.

— Па то је, болан Симеуне, кô једна историја! — узвикну отац Сопронија меко и као мало зачуђено, па изврну чашу наискап.

— Тако је, тако, оче Сопронија: управо кô једна, што рекô ти, историја, кô једно историческо збитије, што кажу наше свете, православне књиге — потврди Симеун, испи чашу на душак, отра бркове, напуни и припали лулу, па одушевљено настави:

— Стоји народ спреман и наоружан. Свијетли се и шкрипи оружље, а чаша иде од руке до руке. Турци се све

више примичу. Пушке једнако праште, не престају. У'ватила се, Боже мој, она барутна думагија од неба до црне земље! Ништа се не види, а подави нас кокија од барута. Док одједном ударише таламбаси, цикну турска борија, и пуцањ престаде. Наша мртва стража повика с Томиног Моста: „Чујте и почујте! Окренуше Турци на Вилусе! Увано ће у доњем Первану пасти на конак!“ — За мном, браћо! Врисну' ја кô...

— Не, Симеуне по Богу брате! Превали котô ако за Бога јединог знаш! — викну преплашено Мићан, и ухвати га за рукав, јер се бијаше у причању толико занио да би ударио у јуришу посред котла да га не зауставише. Симеун се само мало трже натраг, ни најмање се не збуни, већ још одушевљеније и силније настави:

— За мном, браћо! За мном, ко се часним крстом крсти и чији су стари на Косову кости оставили за вјеру и отечество! — вичем ја кô рис, а обузело ме некакво снажно дрктање и огњевит мерак, те од велике силе поче ођећа на мени пуцати.

— За тобом и у гору и у воду, делијо и војводо наш! — оде гором и планином из пет стотина грла.

Покојни Партенија на брзу руку очата војинствену молитву и освети барјак, па га с благословом предаде Станку Ђаковићу. Онда мене исповједи и причести, а осталу војску само благослови и пошкропи водицом. Опреми' се ја за трен ока. Даде ми Партенија своју панцијеру-кошуљу, гереналску кабаницу и ону шкрљачину што је неке године, кад је ишô у Каурску, купио од неког Прајза у Задру. обука најприје панцијер-кошуљу — неће ми ни она, мислим у себи, бити на одмет — онда обуко' кабаницу, па добро натуко' шкрљачину, припаса' сабљу, а штуц и острагушу пребаци' преко себе, па се врго' ђоги на рамена. Вришти ђогин пода мном кô царски ат, гризе ђем и разбацује пјену, пропиње се на предње ноге, а из стражњи' прште варнице кô небеске свјетлице. А кад

пирне кроз ноздрве — нећете ми, браћо, вјеровати — а кад вркне и пирне кроз ноздрве са дрвећа полијеће лишће!

— Вјерујемо, вјерујемо, Симеуне! Што не би вјеровали? Ули-де му, Мићане, једну чашу.

— Нека! Нећу! — одгурну Симеун осорно руком чашу, јер је био пао у онај непојмљиви, ватрени занос кад сви живци дрхћу и трепере у огњевитом одушевљењу, кад ријечи живо прште као варнице, а слике се нижу неизмјерном лакоћом, кад лаж постаје истина у коју се тврдом, каменом вјером вјерује и кад се обичан лажовчина претвара у чудновато, загонетно створење. — Али, чујте ви шта ће сад бити! — викну Симеун и продужи: — Пођосмо. Поврви војска, народ, за мном кô, не буди примијењено, овце на солило. Код млина неко повика:

— Стој! Ко је?

— Војвода Симеун Пејић Рудар, ђак од намастира Гомјенице и његова ордија — јави по команди барјактар. — А ко сте ви?

— Не питај, већ удри! Зар не видиш да су балије, шиљак им џамијски! — повика неко из ордије и испали из пушке.

— Стој, не пуцај! — викну' ја. — Стој не пуцај! Држ'те се реда и команде! Ово је турски аскер. Да и' најприје питамо, браћо, што траже они овуда?

— Ама шта ћемо и' питати, крст им њи'ов! — рикну кô лав покојни Белемез, и исука некакву 'анџарину да и' све искасапи.

— Стој, не сијеци! Стојте, браћо, не сијеците, јер ово могу бити и наши људи — сину мени нешто кроз главу.

— Па, браћо, и јесмо ваши ако сте Србови — одговара један, а цепти на њему ођећа кô да га је грозница у'ватила — Ама, не би' вели, рек'о да сте Србови. Какав то војвода: кô каква швапска гереналина... капетанина! Збиља, да то није капетан с Кадине Воде?

— Ама, какав капетан, какви наши, крст вам, 'оћу рећи шиљак џамијски! — завитла Белемез 'анџарином!

— Не сијеци, Белемезе, ја сам... Давид викну један мален човјек, готово прирастô за земљу.

— Ама, јеси ли ти то, Давиде? Из даљине рекô би чојек да си прави мустапез. Ама, крсног ти имена, ђе набави мустапеску ођећу? О, људи, људи! — чуди се Белемез и облијеће око њег'. Ко би, вели, рекô и помислио да је ово Давид Штрбац! У свашто ли се овај чојек претвара, Кресте, истини Боже.

— Не претварам се од бијеса, већ од невоље љуте. Браћо, Асан-бег ће на манастир! — уздахну Давид, па се окрену мени: — Јуначе и бранитељу ове наше свете ћабе, твоја глава прва ће пасти. Турци су љути на те и на оца Партенију, јер се пронио глас по Крајини да сте вас двојица кријући око поноћи сваке ноћи добивали некакве несретне депешине из Црне Горе, и од српског књаза из Биограда. А сад се јопе' говори да сте вас двојица неке ноћи у глуво доба некакве чет'ри проклете и несретне депешине — из Беча добили. 'Вамо, веле, око Сане свак вјерује да сте ви довели Швабу у Босну.

Истом то Давид говори, а од Томина Моста пуче пушка па се разлијеже пјесма и попјевке:

— Курво кучко, Симеуне Ђаче! Курво кучко, Парто калуђере! — Познадо' му грло.

— Ето га, на моју душу! — повика неко. — Ама, каква је то наша мртва строжа? Они јавише да Турци окренуше на Вилусе, а види сад!

— Стража је побијена, а оно је био балијски мариветлук — вели паметни Давид.

— Курво кучко, Симеуне Ђаче! Курво кучко, Парто калуђере! Јесте ли ми конак приправили? — гигија и попјева Асан-бег.

У мени узавре крв. Поче ођећа на мени од некакве силине и пасјалука пуцати. Ободо' коња, па подврисну':

— Курво кучко, Асан-беже Чеко, у сусрет ти иде Симеуне!

Вришти ат пода мног, баца пјену, пропиње се на предње ноге, а испод њег' сијевају варнице кô небесне свјетлице. А кад вркне кроз ноздрве — море бити да ми нећете вјеровати — а кад пирне и вркне кроз ноздрве са дрвећа полијеће лишће!

Сретосмо се. Он сâм, ја сâм. Ја подврисну' колико ме грло доноси:

— Стој! Буди мене миран, курво кучко, Асан-беже Чеко!

Кад ме угледа, препаде се силно, поблиједи, обамрије. Оружље му испаде из руку.

— Сјаши, балијо! — загрми' ја и напери' штуц.

Он сја и стаде ко укочен, онијемии од стрâ.

— Бацај све што имаш од оружља уза се још!

Побаца све.

— Узјаши, Турчине! — вичем ја и увијек држим наперен штуц — није штуц већ мајку своју. Сјаши, Турчине; узјаши, Турчине, балијо; узјаши, јопе', балијо! Сјаши, Асане; узјаши јопе', Асане! Сјаши, беже; узјаши, јопе', беже? Сјаши, Чеко; узјаши, јопе', Чеко! — командијерам ја, а он сја'ива и узја'ива.

— Аман, доста.

— Није доста, није. То се теби чини, Асан-беже, да је доста, а није доста! — дрмну' га штуцом међу плећи и викну':

— Нек сјаше аскер да узјаше башибозук! Нек сјаше башибозук да узјаше царски редип! Нек сјаше царски редип да узјаше царски сухарија! Нек сјаше царски сухарија...

— Аман, доста је; аман, доста је! — виче Асан-бег, а ознојио се па једва дише.

— Није доста, Асан-беже, није! То је пред вечеру, па ћеш боље и слађе јести. То је, Асан-беже, и здраво у једну руку. —

Дрмну' га јопе' штуцом и подвикну': — Нек сјаше сухарија да узјаше субаша! Нек сјаше субаша да узјаше паша! Нек сјаше паша да узјаше везир! Нек сјаше везир да узјаше валија! Нек сјаше валија да узјаше газија! Нек сјаше газија да...

— Аман, доста је! Помагајте, људи!

— Ама, није доста, Асан-беже. Шта је теби вечерас? Е, кад си се уморио, узми ту серџаду из теркија и простри је, па се мало одмори.

Прострије он серџаду и поче да сједа.

— Не шједај, Асан-беже! — викну' ја, и дрмну' га јопе' штуцом међу плећи. — Е, баш ти ја ништа не знам, Асан-беже! Боље ћеш се на коњу одморити. Јаши!

— Ливше ће ми бити на трави.

— Неће Асан-беже, неће. Мене ти питај! Боље ја то од тебе знам. Јаши, шиљак ти џамијски! — пуче штуц по леђима, и Асан-бег узјâ.

— Ама шта је то већерас, ако за Бога јединог знаш?! Уби ме, не мући ме више. Алал ти крв, уби ме! — преклиње Асан-бег. Алал ти крв и овог и оног свита.

— Шта је теби, Асан-беже, вечерас? Да се нијеси збиља, Бога ми, уморио? Е, баш ја ништа не знам! Сјаши, сјаши, ливше ће ти бити на трави. И ти имаш право. Скини узгред и седло, па се мало наслони и одмори, у том ће ти и Партенија припремити госпоцку вечеру. Надамо се ми теби има већ неђеља дана. Довели смо и двије Влахиње. О, да и' видиш, Асан-беже, па да ти се очи двије нагледају, дао би пола Крајине!

Он скиде седло, шједе, па се мало наслони и ода'ну, а ја потего' острагушом међу плећи:

— Е, баш ја, Асан-беже, ништа под Богом живим не знам, а видим не знаш ни ти. Јаши! Најбоље се, болан, чојек море на голу коњу одморити кад је зорли уморан. Јаши! Јаши!

— Аман, шта ћиниш већерас са мнома?! — јекну Асан-бег и једва узја гола коња.

— Ништа зло, Асан-беже, не чиним. Дијелим мејдан.

— Аман, зар се тако дијели мејдан?

— 'Вако дијели мејдан Симеун Пејић Рудар, ђак од намастира Гомјенице, ако нијеси почем знао. Он друкчије не зна. Уби га, Асан-беже, посијечи, он друкчије не умије. А баш би му драго било кад би и друкчије знао, али шта ћеш кад не зна! Сјаши, узјаши! — вичем ја, штуц му исправља леђа, а он сја'ива и узја'ива на онако гола коња. Сјаши, узјаши! Сјаши, узјаши! Сјаши, узјаши! Сјаши, узјаши! сјаши...

— Доста је, ако Бога јединог знаш!

— Није доста, болан Асан-беже! Још једно двије-три 'иљаде пута, па ће бити доста да ти и не кажеш... Сјаши, узјаши! Узјаши, сјаши! Узјаши, сјаши! Сјаши, узјаши! Сјаши, узјаши!

Срце му препуче. Удари му крв и на нос и на уста, и на уши и на очи. Стра'ота, браћо, погледати! Шта би вам, дјецо моја и Србови моји, више дуљио? Све вам је ово 'вако било, и ово вам је кô једно историческо збитије — заврши Симеун као с неком тугом.

Онај изиђе из мрака, пољуби га у руку, и пружи му чашу хладне ракије:

— Ово сам ја цијелу вече за тебе 'ладио, делијо наш и бранитељу ове наше свете ћабе! Прими ову чашу, наздрави ми, опрости ми и благослови ме!

— 'Вала ти, синко, на твојој части и чествовању! Бог нек те благослови, ова света црква и отац Сопронија! — једва изговори Симеун и принесе чашу устима, а сузе га облише.

ЈАЈЦЕ

Кад сам год пролазио кроз овај пријестони град наших заборављених, несрећних владара, увијек су ме обузимали ледени трнци и чудновата дрхтава језа. Ненадно и несвјесно сав бих задрхтао од непојмљива страха, суморности и туге која вјечито лебди и обавија ову камену и нијему престоницу минуле босанске снаге и моћи.

Висока, четвртаста и очађела кула Светог Луке што се оштро диже измеђ ниских кућица, прибијених уза стрму страну; огромни и у трави обрасли градски бедеми са осутим, проваљеним зидинама; мрачне, влажне, студене катакомбе и поцрњеле куле, гдје су некад мучени и издисали непослушни поданици и смјели завјереници, са исушеним и испијеним човјечјим костима и дебелим, гвозденим синџирима — све то носи на себи печат, тежак, претежак печат чамотиње, суморности и скамењене туге која мирише на нешто давно, предавно минуло, пропало и сурвано.

Јајце је вјечито, било пролеће, било љето, била јесен или зима, тужно, туробно и мрачно. Нигдје ведре и насмијана лица, нигдје жива и ватрена хода и корака. Овај свијет, што промиче кроз ове тијесне, кривудава и прљаве улице, тих је, миран, сталожен, без живота и узбудљивости. Све се креће лијено, тромо, изнемогло, тужно. Покрај мене пролазе, промичу уморно и сломљено младе и плаве Шокице у црним, атласким димијама, и црно-свијетлим шамијама, пуних, бјеличастих образа, крупних, плавих и необично тужних очију са притињеним сјајем. Све су лијепе, али вајме! то је она ледена, тужна лепота без ватре и заноса. Све на њима опомиње на непреболну тугу и вјечито, суморно кајање. Уистину, чини ми се да ову стару и изнемоглу

престоницу наши владалаца тишти некаква тешка, немила туробност и страшно проклетство минулих, са'рањених поколења.

И ја увијек побјегнем из овог суморног града, што потајно и невидљиво тугује и цвили за нечим, на Пливин водопад, да тамо слушам урнебесно хуктање и шумење дивље, необуздане Пливе како урличе и јауче, падајући низ излокане, проваљене и растргате гудуре. Страшно је то хуктање и шумење! Сад је тужно и жалобитно да човјека срце од туге заболи, сад опет силно, бијесно и снажно као снага и сила босанских, несрећних краљева и банова.

Сјео сам на шупљикаву, овлажену седру, па слушам уједначено, бијесно шумење И гледам пјенушаво и као млијеко бијело скакање подивљале Пливе. Сунце је на смирају. Само још на тавним овршцима јелове шуме трепери блиједомодра свјетлост од уздрхталих зрака са западног неба. Од отворено плаве боје тихано се прелијева планинско небо у изблијећели, вечерњи сјај. Сунце се лагано спушта иза мрачних брда око Јајца, а на другој страни све се више и више уздиже округли, црвени мјесец, пробијајући се кроз танку бледуњаву, небеску модрину. У тренутку се облише дебели млазеви страховитог водопада као крв црвеном свјетлошћу. Ја сав задрхтах и стресох се У страховном шумењу разлијегао се као јаук, лелек и шкргут зуба, а око мене је све заударало на студену влагу и на гњило, спарено, људско месо!

ВУКОВ ГАЈ

Негдје пред Петровдан, када је сунце високо дрхтало на небу, обасјавајући освјежавном блиставошћу све под собом и около себе, бануше неки страњски људи пред кућу Станка Босанчића.

На једном бијаху бијеле хаљине као снијег са црвенкастим пругама, и на глави широк, клонпав шешир, испод кога му се једва назираху очи и нос. Из џепа на лијевој страни испод пазуха вирио му је метар, савијен, и на преклону жутјела се округла чивија, преливајући се у сунцу. Други, много млађи, подбулих образа, помодрела носа и као неиспаван, бунован, носио је шумарско одијело: зеленкаст шешир са перушком навише, саметне панталоне до кољена, а од кољена дебеле зелене чарапе са тешким, поткованим ципелама, чији ударци тупо одјекиваху о скорену земљу, остављајући иза себе по набујалој прашини шаролик траг. На леђима му је висила торба са кожним упртама испод којих је, кроз жућкасто и изанђало одијело, пробијао зној. Преко торбе некако му се немарно испријечила двоцијевка.

Станко је био сам од мушкијех глава код куће са једном женом и старим Вуком, кога је већ поодавно обузела и оборила старост и изнемоглост, те не може никуд макнути из куће. Жена је спремала јело за посленике у пољу, а Станко тесао гобеље за кола. Вук је лежао у кући више огњишта, нијем и непомичан.

Станко, кад угледа страњске људе, пометну брадву и некако се тешко подиже да их дочека.

Онај је први шутио, а онај у шумарском одијелу, скидајући пушку са себе, назва бога и упита се са Станком за здравље.

- Но, како комшија? - промрмља и први, некако бојажљиво, као натежући.

- Добро, добро, господине. Како си ти? - осмјехивајући се одговори Станко.

Странац му не знаде ништа рећи, већ се сав зацрвени. Више није ни ријечи проговорио, него је непрекидно гледао у крупну и одраслу шуму у Вуковом гају, који се у полукругу савијао изнад Станкових стаја као какав свјеж и зелен вијенац, стршећи високо у небо поврх ниске и закржљале шикаре што се протезаше над цијелим селом, чак тамо до стеће планине.

Они су се још позадуго одмарали и нешто се између се разговарали некаквим језиком кога Станко није разумијевао. То му је мучно било, па их је од неко доба почео криво, неповјерљиво погледати. Шумар то опази, па пошто искапи пуну здјелу кисела млијека - онај први није хтио - дигоше се и пођоше уз брдо Вуковом гају.

На поласку шумар рече:

- Босанчићу, овог љета биће доста посла и зараде. Вуков гај је продо спаија овом странцу. Кроз који дан почеће рад...

Станко га забезекнуто погледа, па се уплахири:

- Какав спаија?! Који гај?... То не мере бити. Гај није спаијин већ нашег Вука; то зна сав свијет. То не мере бити!

Странац, кад видје ненадну и наглу уплахиреност Станкову, поблијеђе и поизмаче се за неколико воловских пружљаја подаље од њих. Шумар на Станкове ријечи не рече ништа, већ се и сам упути за странцем. Станко остаде непомичан, без ријечи, зурећи у врх цијеви пушчане како се пресјајива у сунцу и лагано замиче у Вуков гај.

Глас да ће каури сјећи Вуков гај брзо се разнесе по свему Змијању, и сав се крај узнемири, а највише изнемогли Вук. То је уистину његов гај. Он га је подигао и одгајио.

Већ се и заборавило кад је Вук стао у најам у Босанчића. О рођењу његовом испредале су се дуге и различне бајке. Највише се говорило да је као дијете нађен у планини, и то кад је некакав паша уз буну проходио Босном, и када се многи свијет из доњих крајева са сермијом склонио у планинске збјегове. Када се све прилично било умирило и слегло, враћао се народ из збјегова. Жени је једној нестало дјетета. Много га је и дуго тражила, срљајући као без душе кроз планине, и није га нашла. Уморну и изнемоглу растргали су је вуци. То су дијете послије нашли чобани, отхранили га и надјели му име Вук.

У Босанчића Вук се најмио дјететом и ишао је првијех година за сермијом, прво за овцама, па онда за говедима. Ријетко би кад радио на њиви са осталом чељади. Испрва му је о Ђурђеву и Митрову исплаћиван најам: педесет гроша и опанци кузолаши по врху. Послије је престало и то, и њега су почели држати као укућанина и као свог рођеног, те се и он попут остале чељади стао беслеисати, одијевати и обувати из куће.

Био је тих и смирен као овца. Ни с ким се никад није свадио, то се не памти. Није никог мрзио, нити је кога одвећ волио. Према свачем и сваком био је равнодушан и хладан као студени камен. Махом је шутио и свирао у ћурлик, који се далеко чуо, и свак је могао распознати звуке и даворијање Вукова ћурлика. Цркви није ишао осим у години једном, на причешће; у чаршију није никад слазио, осим у прољеће, кад би се овце спуштале са Змијања на јањило, доље у Лијевче.

Кад би љети сјавио благо на пландиште, или кад би га изјутра или увече напасао, увијек је уза се носио сикиру и поткресавао младе буквиће и јавориће у шикари изнад Босанчића кућа. То је радио од малена, неуморно и непрекидно, из године у годину, и од закржљале шикаре, која је била свачија и ничија, издвајао се лагано и неосјетно гај са високим и витким буквама и јаворовима, viseћи се и

ширећи се. Те букве и јаворови били су му мили и драги као нешто своје рођено што му је прирасло за душу и срце. Кад је беспослен, ријетко би се кад од њих одвајао. Увијек је неку жалост око њих баратао, кресао нешто и поткресавао. Из гаја се увијек свечаним даном чула његова сикира.

И ту, у гају, у љетне дане кад се шума одјене листом и облије блиставошћу сунчаном, отварао би се тврда и опора душа Вукова. Он би дуго и дуго гледао свој једри и набујали гај као да га погледом милује. Ту би он највише и говорио. "Дјаге сестје и бјацо, јасите, јасите! Висјоко јастите!" - тепао би он, гледећи уз вите букве и јаворове како се тихано повијају и ослушкивајући њихово дрхтаво и тајанствено шумљење.

Једном се био нешто грдно ражљутио на Станка и кренуо се некуд да иде, али се није могао никако растати са својим гајем. Изишао бијаше испод села и легао под једну крушку дивљаку. Очију није скидао с гаја. Чинило му се да чује у гају ударце сикире, и као да се високи буквићи превијају и шкрипе. Онда би се као све умирило и стишало, и њему се гај причињао необично тужан и као да се скаменио од жалости: ниједна грана да се макне, ниједан лист да се затресе, да задрхће и затрепери. Гај није шуштио, није се дизало оно чудновато, потмуло шуштање које му је увијек душу заносило и опијало. Над гајем се његовим, тако му се привиђало, бијаше спустила некаква ледена гробна тишина и туга која се дизаше у магличастом привиђењу измеђ зелених овршака и помодрелог неба. Он се први пут тада у свом животу заплакао, и вратио се опет у село.

У прољеће, највише у прољеће гладних година каквих је у овом удом и врлетном крају често бивало у старо вријеме, тешко би се Вук забринуо. Тада би изнемогла и прегладњела свјетина осуком навалили на младе буквиће да гули кору и снима мезгру, те би се тиме и цријемушом отимала да не скапа од глади. Са запрепашћеним очима

гледао је он како се кроз шуму бјеласају огуљена стабла, стрепећи, да се не посуше, увену и угину.

Сваке године о Ђурђевдану скупљало се све Змијање на збор код Добре Воде у Вуковом гају, и сав би гај тада мирисао сувим босиљем и планинским пјесмама, у којима се славила и величала љубав, младост, здравље и снага. И тада је Вук широко отварао очи и пазио да не буде каква квара. Када би га ко опоменуо што толико пази, одговорио би он кратко, благо осмјехујући се:

"Змијањци смо!"

Кад су се млада стабла развила и поодрасла, сваки је могао усјећи какве јапије за малу потребу да не иде далеко стећу планини, али је свак морао за то питати Вука да му допусти. То његово право свак је поштовао, и Вук мало кад не би допустио. На мјесто посјечених стабала одмах би он поткресавао и подгајивао младице.

И он и цијело Змијање били су нечим тајанственим и језивим везани за тај гај. У вријеме гладних година када би се домаћини, погружени и убијени, враћали из далеке Каурске, без жита, са празним коњима, стала би силна кукњава, јаук и лелек цијелог Змијања, и тада би Вуков гај и бујна цријемуша по њему спасавали невољнике да не пресвисну од грдног очајања и глади.

Странци се истога дана вратише из шуме и зађоше по селима да купе раднике. На Змијању не моглоше за тај посао наћи ни једног јединог човјека.

- Не говорите више о том, већ се што прије кин'те са Змијања, јер би могли главом платити! - запријети им стари Чочорика, и за два дана сазва Змијање на скуп. И Вука су, онако слаба и немоћна, извели на скуп. Он је само шутио и слушао што остали говоре. Највише је говорио стари

Чочорика. Усред његова говора поче довикивати једно чобанче из поља:

- Ено крава у Вуковом гају!

Вук се трже, бризну у плач и викну:

- Чујте, браћо, оно је мој гај, а није спаијин. Не дајте, ако за бога јединога знате, да га каури исијеку. Неправда је то велика и гријек... - загуши се у сузама.

- Не дамо, не дамо без грдног зла! - узавреше повици са свију страна. Чочорика наставља:

- Вуков гај је ко наша светиња једна. Наши ђедови и пранђедови спасавали свој голи живот у том гају од немилосне глади... Кад сад, душо си моја драга, и дјецо и браћо моја, чуо да га је спаија продо каурима... тобож што је на његовој земљи, и овамо кад сам проесабио да ће га попити у вину и ракији са каурским роспијама, е душо си моја драга, било ми је да полудим!... Синоћ сам дуго под ноћ шједио пред кућом и све нешто о том размишљо. Никако ми се није дало спавати... Неће око поноћи на једном ми се учини ко да се небеса отворише и над Високом Гредом указа се кршна и наочита женска прилика са црљеним барјаком у руци...

- И ја сам видио синоћ некакву црљен изнад Високе Греде! - чу се неко из скупа.

- И ја сам! - дочека други.

- И ја сам! - потврђује трећи.

- Маше барјаком - продужује Чочорика - и виче: "Не дајте Змијањци, тако проклети не били, да каури исијеку Вуков гај!"

- Не дамо, не дамо без грдног зла и крви! - загрмјеше опет поклици са свију страна.

И сви се завјерише, и старо и младо, и мушко и женско, да бране Вуков гај и да без голема јада не дају да га каури исијеку, и опремише суду испред Вука и народа старог Чочорику са неколико људи.

Послије два три дана вратио се од суда стари Чочорика са људима, али није ништа успио. Свагдје су му рекли да је Вуков гај уписан на спахију, и спахија га је могао продати коме је хтио. Напошљетку, у великом очајању понудио је и Чочорика у име Змијања спахији новце за гај, али он на то није хтио и смио пристати, јер је са странцем већ био подвезао погодбу и уговор, и то је била свршена и готова ствар. Неизмјерно огорчење бјеше обладало Змијањцима кад им је Чочорика све то казао.

И једног дана помолише се друмом испод Кадине Воде у дугим редовима страњски радници, све сами каури, са четири жандарске патроле.

Змијање се узруја и узбуну као никад до тада. Са дна до дна Змијања одјекиваху узвици и дозивања: "Каури иду да сијеку Вуков гај! На скуп, браћо и Србови!"

Из свију села са њива и од кућа похрљеше гомиле узрујаног и запрепашћеног народа. Људи бацају косе и виле преко рамена, на дјевојачким и момачким уснама прекидају се пјесме, жене остављају колијевке са расплаканом дјецом, и све то хрли и срља према Вуковом гају, погнано некаквом непојмљивом и неодољивом силом. Хрли и куља свијет са свију страна као да из земље ниче и искомља се под Вуков гај.

И Вук се диже, доби снагу као да се препороди. У кошуљи, гологлав и распојас, блијед као смрт и испијен као каква авет изиђе у народ.

Каури се примичу све ближе и ближе. Натакнуте бајонете на жандарским пушкама све се јасније распознају. Истом језиво бљесну у сунцу, па опет се изгубе, потону као у какву помрчину.

Кроз непрегледну гомилу искомљеног и до дна душе узбуњеног народа проструји нешто, везујући једно за друго, стапајући сав тај свијет у једно, у нешто чврсто и непробојно. Наједном се дигне жагор и повици, па се опет све ушути,

следени, скамени. Свак осјећа, слуги, да се нешто страховно приближује, само што се није збило!

Вук, као какво страшило, кад видје да се радници све ближе примичу, рашири руке као да ће бранити гај, напрегну се и прозбори немоћним и уздрхталим гласом:

- Ето каура! Не дајте, браћо, да...

- Не дамо, не дамо! - забруја на све стране, одјекујући у планинским висовима.

Радници наједном застадоше. Једна се патрола одвоји од осталих и пође према скупљеном народу, у коме се дизаше све јача и силнија граја што се радници ближе примицаху.

- Нек се врате радници, ми не дамо шјећи Вукова гаја! - викну Чочорика према патроли која застаде подалеко од скупљеног народа који се силно узруја.

- Не дамо, не дамо без мртве главе! - осуше се опет повици из скупа.

- У име закона, разилаз'те се!

- У име бога и бојје правде нек одступе радници да се крв не пролијева!

- Ми смо бацили молбеницу на царство. Нека то још мало стане, да видимо шта ће доћи са царства! - довикује патроли Станко Босанчић.

Жандари звизнуше. Остале патроле и оборужани радници прилетјеше и свом жестином навалише да разгоне народ.

- Ми смо бацили молбеницу на царство! - чују се испрекидани узвици.

- Каква молбеница, какво царство! Натраг у име закона! Разилаз'те се...

Вук, узрујан, измакао се испред народа, раширио руке као да нешто брани и само виче:

- Не дајте, браћо!

И прва пушка пуче. Свијет се умаласе, узруја, побјесни. Настаде ломљава и урнебесна граја. Стадоше се гушати. Једног жандара нечим ранише, отеше му пушку, сломише и бацише. На то пушке још јаче, још силније учесташе. Јаук и вриска да уши заглуну. Рањеници падају и јече, а Вук као какво привиђење увијек напријед и једнако виче:

- Не дајте, браћо!

И он паде, обливен крвљу, непрестано млатајући рукама око себе и вичући: "Не дајте, не дајте!" Крај њег посрну и паде стари Чочорика, и свијет се разбјеже, праћен силном праском пушака...

Гињенике покопаше, и Вуков гај почеше сјећи.

Немилосна туђинска рука исијече и сасијече све и однесе у далеку земљу, а ојађено Змијање обави се у тугу и жалост голему.

РЕЧНИК

Агарјани — неверници, назив за Турке по једном арапском пламену

алабаш — шарен, по глави пегав коњ

алал (халал) — благослов, опроштај; са срећом, благословено (ти било)

алалити (халалити) — благословити, опростити

аман — милост; вера, задата реч; као узвик значи преклињање; баш, управо

ардовић — буренце

аршин — стара мера за дужину (између 65 и 75 см)

аскер — турски војник

асли — сасвим, потпуно

ат (хат) — добар коњ

бабина ука — олујно време кад крајем марта удари снег

бадањ — „велики шупљи трупац кроз који вода пада на воденички, млински точак“; дрвена каца

бак — бик

балија — простак (погрдно за босанско-херцеговачке муслимане)

башибоз(л)ук — нередовна, недисциплинована турска војска

башица — „прва ракија из казана кад се пече, прве нац“

башуна — јагњећа глава; главурда

бели — заиста, одиста

белћим — можда, ваљда

бендати — уважавати, признавати

берићет — изобиље; обилан род; родна година

беслеисати (се) — хранити (се), издржавати (се)

бешједа — беседа, говор

бешједити — беседити, говорити
бива — ваљда, можда; дакле, значи; управо
бивакарце — види бива
бирземан — старо, давно, време
бирземаниле — одавно
борија — труба
бркљачити — мрмљати
брњаш — коњ који има белу пегу на њушци
букагије — негве, окони за ноге
букати — мукати, рикати
бурунтија — писмена заповест, указ
вакасуз — невреме, незгодно доба, у невреме
вакат — време, доба
валија — „султанов намесник, гувернер покрајине у
турској царевини“
варићак — „дрвени суд за жито; житна мера“
варица — „жито што се вари на Вариндан, дан св.
Варваре“; гомила људи
везир — високи државни чиновник у турској царевини
верак — нарав, расположење
вилџан (филџан) — шољица за кафу без дршке
волованица — крдо валова
воринта (форинта) — сребрни новац
вузласт — који је као вузле, жутокљун
вузле — дериште, недорасла особа, жутокљунац
вукарни — сиромашни
вурсат (фурсат) — самовоља, осионост
газија — јунак
гердан — ђердан, огрлица
герз — момак; ђида, делија
гигијати — подврискивати
гра (грах) — пасуљ
грахораст — зеленкастосив
граша — старински револвер

грунтовник — чиновник у грунтовници, надлештву у коме се воде земљишне књиге

деверати — тешко живети, мучити се

делија — турски војник; јунак

дерт — јад, туга, брига

диванана (диванхана) — „пространа просторија на спрату, у старим босанским кућама, намењена састанцима, договорима и пушењу“: затворен трем

ђоја — тобоже

еглен — разговор; забава

ешкија — одметници, хајдуци, устаници, одметништво

живолазан — живахан

задолигати — „нарочито певати, нешто слично алпском јодловању“

Задушнице — дан посвећен мртвима; божја служба за покојника

заптија — жандар, стражар

збитије — догађај

зека — мала зелена пушка

земан — време; век, године

зијанћараст — који прави штету; према зијанћер — штеточина

зорли — јако, много; силан, жесток; наочит; угледан

зулум — насиље; безакоње; неправда

зулумћар — онај који чини зулум, насилник

изор — рад у пољу

илика — сребрно или калајно дугме

индат — помоћ

инсан — човек, чељаде

јазија — „писмо, оно што је написано на нечем“

јармац — мали јарам; јарам — „дрвена направа у коју се прежу волови кад што вуку“

јаспра — ситан новац; новац

јопе — опет
кабаст — крупан
камилавка — капа православних калуђера и свештеника
касаба — варошица, паланка
катил — убица, крвник, крвни непријатељ
кесеџија — друмски разбојник; силовит човек
ком — „оно што остане кад се исцеди сок из воћа (грожђа, шљива и сл.) и спреми за алкохолно врење, комина“
контати — рачунати, мислити
крсно име, крсна слава — „празник у спомен онога светитеља којега поједине породице у Срба славе као свога заштитника“
кршњак — „онај који слави крсно име, свечар; крсно име; крсни колач“
ктитор — оснивач неке задужбине; добротвор манастирски, црквени
кувет — снага, јачина
куљав — трбушаст
кумало — „гошћење у част кумства после крштења“
Курбан-бајрам — муслимански верски празник, тад се кољу курбани, тј. бравче или говече
курдељ — клин у плугу; трака, пантљика
лепирица — лептирица
лумера — нумера, број
љумати — ићи брзо
максуз — нарочит, посебан
мâl — „имовина (обично покретна), роба, стока, благо“
мариветлук (марифетлук) — вештина, лукавост;
подвала, шала
мерак — жеља, воља
меџлис — веће, скупштина, седница
мир — свет
мирија — порез, данак

мисирача — бундева
 млити — мислити
 мрлинаш — стрвинар
 муктар — старешина махале (реона) у граду, сеоски старешина, турски државни чиновник
 мунара (минаре) — високи витки торањ џамије с којег мујезин позива муслимане на молитву
 мур (мухур) — печат
 мусаведити — оцрњивати, клеветати
 мустапез (мустафез) — „позадински војник, трећепозивац“
 мутесарип (мутесариф) — „обласни намесник, гувернер“
 насулити се — помирити се, нагодити се
 низам — турска редовна војска
 новтати — наслућивати, претпостављати
 нурија — парохија, црквена жупа
 омсица — „особа о којој је реч, тај исти“
 острагуша — старинска пушка чија се цев пуни одостраг
 оџа (хоџа) — муслимански свештеник
 оштурити — „донети плод пре времена (обично о крави и овци)“
 палиграп — параграф
 пасјалук — пакост, злоба
 паче — чак, штавише
 паша — титула високих достојанственика и војника
 пезевенк — покварењак
 пенџер — прозор
 пећанка — мала пушка израђена у Пећи
 пинта — „стринска мера за течност; политрењак“
 пландиште — хладовито место где пландује, одмара се дању стока

попасно доба — време кад се музе стока после попаса
— кратког јутарњег или вечерњег напасања стоке пре муже
поримити — покатоличити
права — правда
пратар — фратар, католички свештеник који припада
реду св. Фрање
Преображење — православни црквени празник
привуза — конопац, уже којим се води животиња
пусат — оружје
размитити — размазити
ридип (редив, редиф) — турска резервна војска; овде:
без залиха
роспија — проститутка
рубина — кошуља; рубље
сакрамент — света тајна (у католичкој цркви)
сараорина — кулук, тј. бесплатан рад за турског
господара
светац — светитељ; крсно име, слава
свјет — савет
свјетлица — муња
севап — добротинство, добро дело, племенит поступак
седра — кречњак
сеирити — посматрати са уживањем
селама — муслимански поздрав
сермија — иметак у стоци
серцада (сецада) — простирач на коме муслимани
клањају намаз, тј. молитву која се обавља пет пута на дан у
одређено доба
синђелија — службена исправа; синђел — свештеник у
православној цркви
совра (софра) — „низак округао сто за којим се јело
садећи на душецима; сто, трпеза уопште“
субаша — помоћник или заменик баше — поглавара;
онај који у име аге или бега управља

сухарија (суварија) — коњаник, војник, жандар на коњу
таламбас — старински мали бубањ
тевтер (тефтер) — бележница, записник; рачунска
књига

тел — овде: вест, глас

тенџераст — који је сличан тенџери — дубоком
бакарном суду без дршки, котлу

теркија — коњаников пртљаг смештен у торбу или
завежљај и причвршћен за облучје седла; ремен којим се тај
пртљаг везује

теслаисати — тесати

теслимити — уручити, предати; уступити, продати

тимор — стена

тиморина — предео пун високих, стрмих стена,
камењар, крш

токе — „металне плоче и дугмета пришивени на
предњем делу ђечерме или џемадана, које се стављају као
украш, а некада и за заштиту груди у биткама“

тубити — памтити

тутунлук — на фуруни, пећи цев, сулундар кроз који
пролази дим

ћаба — муслиманска светиња у Меки (хришћанска
светиња у Јерусалиму)

ћатип — писар

ћурак — огртач постављен крзном, кожух

ћућулајкан — звекан

уверити — запазити, уочити

укабулити — одлучити; пристати

укопација — окупација

улчек — „старинска запреминска мера за жито, брашно
и сл.“

Учити — овде: читати; говорити

С. Ђ. — царска шума

чаршија — пословни део града, трговачка четврт

чаршилија — „човек из чаршије, човек који ради у чаршији“

часна трпеза — сто иза црквеног олтара

Часна Вериге — према веровању, окови којима је био окован св. Петар

чатити — „читати, обично у цркви и при црквеном обреду“

чемер — жуч; отров; горчина, горак укус; огорчење, јад

чивит — модра боја

чован — чохан, од чохе — меке и чврсте вунене тканине

Чок јаша падиш — Наш цар има још земаља

џамија — муслиманска богомоља

џубе — „мушка и женска дуга горња хаљина без рукава (или с кратким рукавима), зубун“

шенлук — весеље уз пуцњаву

шикутор — извршилац судске пресуде

шикуције — види шикатор

шићарити — лако стећи; зарадити

шкрљак — шешир

Шокац — „подругљив назив који православни дају католицима икавцима и католицима уопште“

штимати — поштовати, ценити

штрампа — слика

штуц — кратка пушка, карабин

БИОГРАФИЈА

Петар Кочић рођен је 29. јуна 1877. године. Родио се на Змијању, село Стричићи, у Босанској крајини, у брвнари без прозора, у оном херојском крају који никад није био под кметством. Петар је први човек у свом роду који је сишао са планина и отиснуо се у свет

Биле су му две године кад је изгубио мајку, његов отац, свештеник Јован, из дубоке жалости за женом, напустио је кућу и децу и отишао у манастир Гомионицу и постао монах Герасим. Из баба-Видине школе крај оваца и говеда, кренуо је Кочић по очевој жељи у манастир Гомионицу да учи читати и писати код полуписменух, бистрих и родољубивих калуђера. У манастиру је завршио два разреда основне школе (више их тамо није ни било). Остала два учио је у Бањој Луци. По завршетку основе школе, 1891. године, Кочић је по очевој жељи кренуо у Гимназију у Сарајево.

После судара са школским властима, Кочић је 1895. године прешао у Београд. Тамо је исте године завршио четврти разред Гимназије и уписао се у пети. Гимназију је завршио у јуну 1899. године и отишао у Беч да студира славистику код чувеног професора Јагића. У Бечу Кочић улази у круг студената Босанаца и почиње да се бави литературом и националном борбом. У кружоку Павла Лагарића написао је Кочић своје прве радове. Прва збирка његових приповедака под насловом *С планине и испод планине* појавила се у Сремским Карловцима 1902. године. Овом збирком у српску књижевност ушао је писац "од талента, од стварног и оригиналног талента". Две године касније, појављује се друга збирка коју Кочић посвећује "успомени на генија Ђуру Јакшића", а најзначајнија новина ове збирке је позната сатирична актовка Јазавац пред судом.

Кочић је у јуну 1904. године апсолвирао филозофију и затражио службу од српског министарства просвете. Постављен је за професора српског језика и књижевности у учитељској школи у Скопљу. Привлачила су га стара огњишта, српске славе и величине. Убрзо је дошао у сукоб са онима који су угњетавали незаштићене у новој средини и у касну јесен 1905. године напушта Скопље и одлази у Сарајево.

У Сарајево је стигао као познат књижевник и публициста. У својој Босни развија широку политичку и културну активност због које су га окупационе власти гониле. Тако је био протеран из Сарајева. Али, Кочић не мирује. Одлази у Бању Луку и у својој Крајини покреће лист *Отаџбина* са намером да око себе окупи све национално свесне борце. Ипак, полиција га није остављала на миру. Од октобра 1907. до 1909. Кочић с мањим прекидима тамнује по разним аустријским робијашницама.

По изласку са робије велики песник Босанске Крајине опет се враћа литератури. Почетком 1910. године обављује у Загребу збирку приповедака под насловом *Јауци са Змијања*, а већ идуће године и своју хомористичко-сатиричну проповетку *Суданија*. Крајем 1912. године почео је да осећа брзо напредовање прогресивне парализе.

Борба за ослобођење и уједињење отпочиње управо оне године кад је писац осетио да је тешко болестан. Морао је да се лечи онда кад је требало да се бори. Пред сам почетак *Првог светског рата*, 1914. године, Кочићеви прелазе у Београд и Петра смештају у душевну болницу. И нестао је тихо, нечујно, у праскозорје једног августовског дана 1916. године у поробљеном Београду. Некако пред смрт он је са уздахом рекао: "*У ропству се родих, у ропству живјех, у ропству вајме и умријех.*" Пријатељи су га ујутру нашли у мртвачници

